

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂNÎ' NİN BAĞLAMLI DİZİNİ VE
İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlkay Kaya

Düzce
Ağustos, 2020

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂNÎ' NİN BAĞLAMLI DİZİNİ VE
İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlkay Kaya

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Orhan Kılıçarslan

Düzce
Ağustos, 2020

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında oy birliği/oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2020

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Klasik Türk edebiyatı, Osmanlı sahasında XIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden; Fars edebiyatının etkisinde kalmakla birlikte, teorik ve estetik özelliklerini ortak İslâm kültüründen alan; Arapça ve Farsça kelimelerin kendilerine genişçe bir yer bulduğu; dili sanatlı ve kendine has kaideler etrafında şekillenen köklü ve güçlü bir gelenektir. Yüzyıllar boyunca cihan sultanlarının bile dikkatini celbeden, kaleme alındıkları dönemlere ışık tutan, içlerinde kültürümüze dair ince sırlar ve oldukça önemli izler barındıran bu gelenek; sahip olduğu hazineler bakımından araştırmacıların da dikkatini kendi üzerine çekmiştir.

Günümüze gelene kadar klasik Türk edebiyatı sahasında meydana getirilmiş birçok eserin yazı çevrimi ve incelemesi yapılmış, bu eserler üzerine pek çok önemli araştırmalar ortaya konmuştur. Yapılan bu çalışmalar devam etmekle birlikte çağın teknolojik imkânları da bu saha ve eserleri üzerinde yeni çalışma alanları ortaya çıkarmıştır. Teknolojik olarak ciddi atılımların yapıldığı çağımızda klasik Türk edebiyatı metinleri üzerinde bilgisayar tabanlı programlar vasıtasıyla farklı çalışmaların gerçekleştirilmesi de kaçınılmazdır. Bu açıdan “Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük” projesi, başka bir deyişle “TEBDİZ” , klasik Türk edebiyatı sahasına ait eserlerin bilgisayar imkânları kullanılarak derlenmesi ve sistematik bir biçimde çeşitli araştırmaların gerçekleştirilmesi için altyapı hazırlanması amacını taşımaktadır.

Bu çalışmada XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşamış *Subhîzâde Feyzî*’nin *Dîvânı*’nın, söz varlığı açısından TEBDİZ projesinin altyapısı kullanılarak anlamlandırması yapılmış ve eserin incelemesi ortaya konmuştur. Anlam girişi sırasında projenin sağladığı teknik imkânlardan istifade edilmiştir. Edebiyat araştırmacılarının, bilgi edinmek istediği kelime, terkip, atasözü, deyim vb. bütün yapıların anlam ve tarihi seyirlerine en kısa sürede, zengin bir veri akışıyla ulaşmasına imkân sağlamak amacıyla yapılan çalışmamızda; *Subhîzâde Feyzî*’nin *Dîvânı*’nın bağlamı bir dizini oluşturulmuş ve işlevsel bir sözlüğü hazırlanmıştır. Bu sözlük ile araştırmacıların akademik incelemelerinde sistematik bilgi ediniminin kolaylaştırılması ve hızlandırılması amaçlanmıştır.

Tez konumun belirlenmesinde emeği geçen Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak’a; tezimi büyük bir titizlikle inceleyerek öneri ve eleştirileriyle aynı zamanda tüm bilgi birikimi ve tecrübesiyle tezimin şekillenmesine katkıda bulunan değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Orhan Kılıçarslan’a; tavsiyelerine başvurduğum, yardımlarını benden esirgemeyen Prof. Dr. İlhan Genç, Prof. Dr. Metin Akkuş ve Dr. Öğr. Üyesi Eda Tok hocalarıma; tez sürecimde manevî desteğiyle beni yalnız bırakmayan ve tezimin özet bölümünün İngilizce çevirisini gerçekleştiren kıymetli dostum Dr. Öğr. Üyesi Fatma Aydoğar Kimsesiz’e; bana güç veren ve bilgi alışverişinde bulunduğum arkadaşlarıma; benden maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen sevgili eşim ve çocuklarıma sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İlkay Kaya

Zonguldak, 2020

ÖZET

SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂNÎ' NIN BAĞLAMLI DİZİNİ VE İŞLEVSEL SÖZLÜĞÜ

KAYA, İlkay

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Orhan Kılıçarslan

Ağustos 2020, 1180 sayfa

TEBDİZ projesinin bir parçası olarak hazırladığımız “Subhîzâde Feyzî Dîvânî'nin Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü” klasik edebî metinlerin dijital ortama aktarılması adına atılan adımlardan biridir. Proje veri tabanının sağladığı imkânlar doğrultusunda sisteme işlenen kelime ve söz grupları, elde edilen veriler ışığında açıklanmıştır. Bu çalışma şairin söz varlığını izah etmenin yanında; Feyzî'nin yaşadığı yüzyılın edebî ve siyasî görünümüne, hayatına, kaleme aldığı eserlerine, edebî kişiliğine ve dîvânının muhtevası bakımından incelenmesine dair değerlendirmeleri içermektedir. Değerlendirmelerimizin sonunda ekte sunduğumuz sözlük kısmı uzun bir çalışmanın tezahürü olarak sistemde yerini almıştır. Böylelikle Subhîzâde Feyzî'nin Dîvânî'nin dil ve üslûp özellikleri kolaylıkla ulaşılabilir bir hale getirilmiştir. Kelime kelime işlediğimiz bu çalışma; karşılaştırmalı çalışmalara ve yapılacak diğer araştırmalara veri açısından önemli katkılar sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Bağlamlı Dizin, İşlevsel Sözlük, Subhîzâde Feyzî, TEBDİZ.

ABSTRACT

THE CONCORDANCE AND FUNCTIONAL DICTIONARY OF SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂN

KAYA, İlkey

Master's Degree, The Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Orhan KILIÇARSLAN

August 2020, 1180 pages

‘The Concordance and Functional Dictionary of Subhizade Feyzi Divan’ that we prepared as a part of TEBDİZ Project, is one of the steps taken in the name of transferring classical literary texts into digital environment. Words and phrases that were processed into the system in accordance with the opportunities provided by the project data base have been explained in the light of the data obtained. In addition to accounting for vocabulary of the poet, this study involves evaluation about analysing the literary and political view of the century in which Feyzi lived, his life, his works penned by him, his literary identity, and the content of his divan. At the end of our evaluation, the dictionary part that we submitted in appendix has attained its place in the system as a manifestation of a longitudinal study. In this way, the characteristics of the language and style of Subhizade Feyzi Divan has been made accessible easily. this study that we processed word by word will contribute greatly to comparative studies and other researches in terms of data.

Keywords: Concordance, Functional Dictionary, Subhîzâde Feyzî, TEBDİZ.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ	xiii
1. GİRİŞ	1
2. XVII. YÜZYILIN SONU VE XVIII. YÜZYILIN BAŞI İTİBARIYLA SİYÂSÎ VE EDEBÎ GÖRÜNÜM	3
2.1. Siyasî Görünüm	3
2.2. Edebî Görünüm	4
3. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN HAYATI	6
4. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN ESERLERİ	7
4.1. Mesnevîler:	7
4.1.1. Heft-Seyyâre	7
4.1.2. Mir'ât-ı Sûret-nümâ (Mir'ât-ı Âlem-nümâ)	7
4.1.3. Safâ-nâme	7
4.1.4. Aşk-nâme	8
4.2. Dîvân	8
5. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ	11
5.1. Dil ve Üslûp Özellikleri	11
5.2. Nazire Şairi Olarak Feyzî	19
6. SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂNİ'NİN MUHTEVASI	27
6.1. Kasideler	27
6.2. Gazeller	31
6.3. Tarih Manzumeleri	38
6.4. Tahmisler	42
6.5. Lügazlar	42
6.6. Rubâ'iler	43
6.7. Matla'lar	44
6.8. Dua İfadeleri	45
6.9. Deyimler ve Atasözleri	52
6.10. Hadis ve Ayetler	56

6.11. Kalıp İfadeler	57
6.12. İkilemeler	61
7. SONUÇ	63
KAYNAKÇALAR	64
EKLER	70
SÖZLÜK	71

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo I. Vezin Sıklık Tablosu	8
Tablo II: Redif Tablosu	31
Tablo III: Tarih Manzumelerinin Konuları Sıklık Tablosu	38
Tablo IV: Deyimler Tablosu	53

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
BTK	: Büyük Türk Klasikleri
c	: Cilt
K	: Kaside
G	: Gazel
L	: Lügaz
M	: Matla
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
R	: Rubâ'î
s.	: sayfa
T	: Tarih
TAH	: Tahmis
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEBDİZ	: Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük
vb	: Ve benzeri
vd	: Ve diğerleri

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

Ş ş: ص

Ṭ ṭ: ط

Ŝ ŝ: ث

Ñ ñ: گ

Ḥ ḥ: ح

Ġ ġ: غ

Ḫ ḫ: خ

Q q: ق

Ẓ ẓ: ذ

’: ء

Ẓ ẓ: ض

‘: ع

Ḍ ḍ: ض

1. GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı; temelde Türkçenin yanında Arap ve Fars dillerinden de önemli ölçüde izler ve etkiler taşıyan bir gelenektir. Söz ve anlama dayalı olan bu gelenekte edebî sanatlara sıkça başvurulmaktadır. Kelimelerin mecazî anlamları yanında -edebî sanatlar vasıtasıyla- diğer pek çok anlam ve çağrışımlarına da yer verilmiştir. Ayrıca kendine has kurallara ve söz varlığına sahiptir. Bu özelliklerinden ötürü okuyucular ve edebiyat araştırmacıları tarafından klasik Türk edebiyatı metinlerini anlama ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacı gidermek üzere sözlük çalışmaları, metin tahlili, metin şerhi gibi birçok inceleme ve araştırma yapılmıştır. Bilme ve anlama merakından ötürü bu metinleri incelemenin farklı yollarını da aramaya başlayan araştırmacılar için, günümüzün teknolojik imkânları umut ve heyecan kaynağı olmuştur. Bu umut ve heyecanla ortaya çıkan TEBDİZ (Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük) projesi kapsamında birçok klasik Türk edebiyatı metni bilgisayar ortamına aktarılmaya başlanmıştır.

Bu alanda yapılan ilk çalışma Furkan Öztürk'ün 2007 yılında doktora tezi olarak hazırladığı “*Baki Dîvânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*” adlı çalışmadır. İkinci çalışma ise 2011 yılında Özer Şenödeyici tarafından hazırlanan ve 2015 yılında yayımlanan “*Nâilî Dîvânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*” adlı doktora tezidir. Bu iki çalışma da kendilerinden sonra çalışma yapacak TEBDİZ araştırmacıları için örnek teşkil etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Aynı zamanda Orhan Kılıçarslan'ın “*Hayâlî Bey Dîvânının İncelenmesi-Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*” adlı doktora çalışması da bu projenin ilk örneklerinden olması münasebetiyle çalışmalara rehberlik etmiştir.

TEBDİZ projesi kapsamında tarafımızca hazırlanmış olan “*Subhîzâde Feyzî Dîvânı'nın Bağlamsal Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*” adlı çalışmanın; XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarındaki edebî, kültürel, sosyal, siyasî zeminin ortaya konulması bakımından aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir. Divan metninin bütün unsurları bulunduğu bağlam açısından değerlendirilmiştir. Daha önce *Serhan İspirli* tarafından 1997'de doktora tezi olarak hazırlanmış olan “*Subhîzâde Feyzî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkidli Metin)*”; *Emine Altay* tarafından 1998 yılında yüksek lisans tezi olarak çalışılan “*Subhîzâde Feyzî'nin*

Hayatı, Eserleri ve Aşk-name Mesnevisi”; Murat Mahmut Özpolat’ın 2015’te yüksek lisans tezi olarak yayımladığı “*Subhîzâde Feyzî’nin Hamsesi’inde Mahallileşme Akımı Üzerine Bir İnceleme*” adlı çalışmalar, Subhîzâde Feyzî’nin Hamsesi’ne yönelik genel değerlendirmeleri ve incelemeleri ele alan çalışmalardır. 1997 yılında hazırlanan Erol Gündüz’ün “*Subhîzâde Feyzî’nin Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*” adlı yüksek lisans tezi ise sadece Dîvânı’ na yönelik yapılan bir çalışma olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmamızda da inceleme metni olarak Subhîzâde Feyzî’nin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’inde bulunan *Hamse Külliyyatı* ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan *Dîvân* nüshaları esas alınarak hazırlanmış olan Mehmet Arslan’ın, “*Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhîzâde Feyzî’nin Hamsesi*” adlı çalışmasında yer alan *Dîvân*’ından faydalanılmıştır.

Sözlük çalışması olarak ele alınan tezimizde asıl amacımız tahlil çalışmalarında yapıldığı gibi bir sınıflandırmaya gitmeden, alfabetik bir sıra ile Subhîzâde Feyzî Dîvânı’nın söz varlığını bağlamlarıyla ve sıklıklarıyla birlikte ortaya koymaktır. Tez çalışmamıza başlamadan önce Mehmet Arslan tarafından hazırlanmış olan eser, word olarak Gentium Plus fontu dikkate alınarak tekrar düzenlenmiştir. Bu düzenlemede eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde bulunan yazmasının kopyası elde edilerek gerekli noktalarda bu yazmaya başvurulmuştur. Daha sonra TEBDİZ sitesine giriş yapılarak tüm dîvân nazım şekilleri ve vezinleriyle birlikte sisteme yüklenmiştir. Yükleme işlemi sonrasında sistemde çalışılmaya uygun hale gelen 10 kaside, 126 gazel, 92 tarih, 3 tahmis, 18 lugaz, 45 rubâ’î , 60 matla olmak üzere 1671 beyitten oluşan dîvânın her kelimesi, TEBDİZ veri tabanının sağladığı teknik imkânlardan faydalanılarak tek tek irdelenmiş, anlamlandırılmış, bağlamlarıyla sisteme kaydedilmiştir. Anlamlandırma sırasında daha önce yayımlanmış olan sözlüklerin yanı sıra internet tabanlı sözlüklerden ve proje kapsamında çalışılan ve yayımlanan tezlerin sözlüklerinden de yararlanılmıştır. Uzun bir zamana yayılan anlamlandırma süreci sonunda kelimelerinin tamamı sisteme işlenen Dîvânın word hali dizinsel olacak şekilde çıktı alınmıştır. Tüm bu uğraşlarımız sonucunda ortaya çıkardığımız Subhîzâde Feyzî Dîvânı’nın Bağlamlı Sözlüğünün gelecekte yapılacak çalışmalara veri sağlamak adına kaynaklık edeceği kanaatindeyiz.

2. XVII. YÜZYILIN SONU VE XVIII. YÜZYILIN BAŞI İTİBARI İLE SİYASÎ VE EDEBÎ GÖRÜNÜM

2.1. Siyasî Görünüm:

Duraklama ve gerileme devri olarak adlandırılan bu dönemde Osmanlı Devleti kendini hızlı bir çöküş içerisinde bulmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren belirgin hale gelen siyasî, idarî, içtimaî, ticarî ve askerî açıdan yaşanan kötüye gidiş süreci, devletin tüm kurumlarında ciddi bir bozulma ve çözülmenin yaşanmasına neden olmuştur. *“Osmanlı tarihinin “Felaket Yılları” olarak kabul edilen 1683-1699 süreci, sürekli toprak kayıpları ile Budin ve Atina’nın düşmesi olaylarını yaşatmıştır. Bu süreci padişah’ı olan II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa bütün iyi niyetlerine rağmen; gerek kapasite, gerekse tecrübeleriyle karşılaşılan sorunları çözememişler ve sonuçta Karlofça Anlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır”* (Genç, 2016:248).

XVII. yüzyılda Köprülüler Dönemi’nde (1656-1691) alınan yerinde kararlar, kötü gidişatı durdurmak amacıyla yapılan girişimler, Sakız Adası’nın fethi (1694/1695) gibi olumlu gelişmelere rağmen Osmanlı’nın gerilemesi durdurulamamıştır. Azalan devlet otoritesi nedeniyle isyanlar başlamış; Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin devlet işlerine müdahalesi sonucunda bundan hoşnut olmayan kesimin çıkardığı, Edirne Vakası (1703) olarak anılan isyan; II. Mustafa’nın tahttan indirilmesiyle ve yerine III. Ahmed’in gelmesiyle neticelenmiştir.

III. Ahmed’in tahta çıkmasıyla başlayan XVIII. yüzyıl, bozulmayı önlemeye yönelik yeni düşünce ve eylemlerin ortaya çıktığı ve Osmanlı Devleti’nin kendini yenileme ihtiyacı hissettiği bir yüzyıl olmuştur. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti dış dünyaya karşı tutumunu değiştirmeye başlamış, içeride de bazı yeniliklere (ıslahatlar) ihtiyaç duyulduğunu saptamışlardır. Yüzyılın ilk çeyreğinde imzalanan Pasarofça Anlaşması (1718) ile Avrupalıların güvenini kazanan Osmanlı Devleti, Damat İbrahim Paşa’nın girişimleriyle yüzünü batıya dönmüştür. Bu dönemden sonra Osmanlı Devleti’nde çağdaş bir toplum ve hürriyetçi bir devlet tesis etmek için yapılan tüm girişimler “batılılaşma” olarak değerlendirilecektir. Karlofça Anlaşması’ndan (1699) sonra dönemin sadrazamı Amcazâde Hüseyin Paşa’nın

başını çektiği yenileşme faaliyetleri XVIII. yüzyıl ıslahatlarının temelini oluşturmaktadır.

Pasarofça Anlaşması'ndan sonra III. Ahmed'in saltanatının ikinci dönemi olan ve tarihlerde “Lâle Devri (1718-1730)” olarak adlandırılan bir döneme girilmiştir. Barış ve sükûnetin hakim olduğu, bunun yanında zevk ve eğlenceye önem verilen bu dönemde batılı anlamda çok önemli adımlar atılmış ve büyük yenilikler yapılmıştır. Kültürel anlamda da birçok gelişmeye sahne olan bu dönem, III. Ahmed'in tahttan indirilip; Damat İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü Patrona Halil İsyanı'yla 1730 yılında son bulur.

2.2. Edebî Görünüm:

XVII. yüzyıl, Osmanlı'nın duraklama dönemini yaşamasına rağmen Türk edebiyatının yüksek ve gelişmiş bir devri olmuştur. Devletin içinde bulunduğu zor şartlar edebiyatta pek hissedilmez. Türk edebiyatının en parlak dönemlerinden biri olan bu asırda pek çok şair yetişmiştir. Özellikle kaside şairi olarak Nef'i; gazel şairleri olarak Nâ'ilî-i Kadîm, Fehîm-i Kadîm; “hikemî” şiir tarzının öncüsü ve aynı zamanda gazel, mesnevi şairi Nâbî bu yüzyılda yetişmiş önemli şairlerimizdendir. Bu dönemde dört farklı edebî üslûptan bahsedilebilir. Bunlardan ilki ahengi muhtevadan daha çok önemseyen “Klasik Üslûp”tur. İkincisi anlam inceliği ve derinliğine dayanan, söylenmeyi söyleme kaygısı taşıyan, hayale gerçeklerden daha çok önem veren “Sebk-i Hindî” üslûbudur. Öğreticilik amacı taşıyan, insanları mevcut durumu düşünmeye ve sorgulamaya sevk eden, bilgeliği ön planda tutan “Hikemî Tarz” ise üçüncü üslûp türüdür. Dördüncü üslûp türü ise “Mahallî Tarz”dır. Bu tarz ile şiirlerde klasik konular terk edilerek mahallî unsurların ağırlığı artırılmıştır.

XVII. yüzyılda şiirlerde atasözü ve deyimler yer almaya başlamış, şairler bu dönemde sosyal ve ekonomik konulara daha çok eğilmişlerdir. XVIII. yüzyılda ise “Sebk-i Hindî, Hikemî Tarz ve Mahallî Tarz”ın etkileri devam etmiştir. Dîvân Edebiyatı bu yüzyılda “son klasik dönem”ini yaşamıştır. Birçok şair, ustalarının izinden gitmeye çabalasa da üstün bir başarı sergileyememiştir. Fakat Nedîm ve Şeyh Gâlip bu yüzyılın istisnası olarak dîvân şiirine damga vurmuştur. Nedîm,

“Nedîmâne” şiir tarzının, Şeyh Gâlip ise tasavvufî şiirin en güzel örneklerini vermiştir.

Şiir ve şair asrı olarak bilinen XVIII. yüzyılda artık söylenecek her şeyin söylendiğini düşünen şairler, nazireciliğe doğru yönelmişlerdir. Şairlerin üslûplarında Halk edebiyatı unsurlarına da rastlanmaktadır. Sade bir dil ile mükemmelleşen anlatımlar dikkati çeker. Konularda mahallîleşme cereyanıyla birlikte Lâle Devri’nin sosyal yaşamdaki izleri de görülür.

XVIII. yüzyıl; Osmanlı Devleti’nin siyasi ve sosyal alanda kabuk değiştirmesine paralel olarak Klasik Dîvân şiirinin de yeni tarz ve üslûp arayışına sahne olan bir dönem olmuştur. (Genç, 2016: 243-544; Mengi, 2015: 193-232; Şentürk ve Kartal, 2005: 403-478; Aktepe, 1989: 34-38; Özcan, 2006: 275-280; Özcan, 1994: 445-446; Özcan, 2003: 81-84; Pala, 2003: 84-85).

3. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN HAYATI

Subhîzâde Feyzî'nin hayatı hakkında bilgilere ulaşmamızda başlıca Safâî Tezkiresi¹, Sâlim Tezkiresi², Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ adlı tezkiresi³, Müstakim-zâde'nin Mecelletü'n-Nisâb'ı⁴, Mehmed Süreyyâ'nın Sicill-i Osmânî adlı eseri⁵, Mehmed Nâil Tuman'ın Tuhfe-i Nâili⁶ adlı eseri yardımcı olmaktadır.

Asıl adı Feyzullah olan Feyzî'nin doğum tarihine ondan bahseden tezkirelerde ve diğer biyografik eserlerde rastlanmamaktadır. Nedîm'in çağdaşı ve Lâle Devri'nin şahidi olan Feyzî İstanbul doğumludur. Şair Subhî Ahmed Efendi'nin oğlu olması dolayısıyla "Subhîzâde" diye de anılmaktadır. Babasının vefatından sonra babasının yerine şehremini rûznâmçesi olarak memuriyete başlamıştır (1689). Daha sonra Çorlulu Ali Paşa'nın kethüda kâtipliğini, Osman Paşa'nın defterdarlığını ve mektupçuluğunu yapmıştır. Başka divan memuriyetlerinde de bulunan Feyzî, 1739 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Arslan, 2008: 89; Uzun, 1995: 523).

Tezkireler Feyzî hakkında genellikle övücü sözlerle bahsetmektedirler. *"Tezkirelerde yer alan bilgilerden Feyzî'nin tanınmış bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Feyzî'ye eserinde diğer tezkirecilerden daha geniş yer veren Râmiz onun hakkında "şair oğlu şair" ifadesini kullanır. Buna göre Feyzî'nin yaşadığı dönemde iyi bir şair olarak kabul edildiği düşünülebilirse de devrin diğer şairleriyle karşılaştırıldığında bunun doğru olmadığı anlaşılır. Feyzî, farklı bir muhtevaya sahip dört mesnevîsiyle dîvânından dolayı hamse sahibi şairler arasında anılır"* (Uzun, 1995: 523).

Şairliği açısından birinci sınıf bir şair olamayan Feyzî; dîvân edebiyatının son hamse sahibi şairi olması münasebetiyle dikkat çekmektedir.

¹ Safâî Tezkiresi. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2549 v.229a,b.; Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî*. Ankara. 495-496.

² Tezkire-i Sâlim. İstanbul 1315. 564-566.; İnce, A. (2005). *Tezkiretü's Şu'ara Sâlim Efendi*. Ankara. 577.

³ Râmiz. *Âdâb-ı Zurafâ*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No:3873 v.82a.; Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*. Ankara. 244.

⁴ Müstakim-zâde. *Mecelletü'n Nisâb*. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi No:628 v.343a,b.

⁵ Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. C.IV. İstanbul 1315. 35.

⁶ Tuman, M.N. (2001). *Tuhfe-i Nâili*. C. II. Ankara. 808-809.

4. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN ESERLERİ

Feyzî'nin dört mesnevî ve bir dîvândan oluşmak üzere bir hamsesi bulunmaktadır. Mesnevîlerinin nüshası bir tane olup Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Dîvânı ise İstanbul Üniversitesi ve Topkapı sarayı Kütüphanesi'nde bulunmak üzere iki nüshadır. Mehmet Arslan, bu eserler hakkındaki; *“Her şeye rağmen Feyzî'nin dîvânındaki manzumelerde mesnevîlerinden daha başarılı olduğunu söylememiz gerekir. Öyle ki sanki dîvânıyla mesnevîleri iki ayrı şairin kaleminden çıkmış gibidir. Mesnevîlerindeki kuru, zevkten yoksun, hatta bazıları da hatalı beyitlerine karşılık dîvânında sanatlı, devrin edebî üslûbuna uygun birçok beyite rastlamamız mümkündür.”* (Arslan, 2008: 93), değerlendirmesiyle hamsenin üslûbu ile ilgili olarak bizlere ışık tutmaktadır. Eserler hakkında mevcut kaynaklarda şu bilgilere rastlanmaktadır:

4.1. Mesnevîler:

4.1.1. Heft-Seyyâre:

Dîvândan sonra birinci mesnevî olan Heft-Seyyâre, 1200 beyitten oluşmuştur. “Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. 50 beyitlik “Tevhîd” ve 45 beyitlik bir “Na‘t” tan meydana gelmiş yedi hikâyeden oluşan; sonunda da hatimeye yer veren bir mesnevîdir.

4.1.2. Mir‘ât-ı Sûret-nümâ (Mir‘ât-ı Âlem-nümâ):

700 beyitten meydana gelen bu eser Hamse'nin ikinci mesnevîsidir. İşret ve işret meclisini konu edinen 32 bölümden oluşmaktadır.”Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûlün Fa‘ûl” aruz vezni kullanılarak yazılmıştır.

4.1.3. Safâ-nâme:

Hamse'nin üçüncü mesnevîsidir. “Müfte‘ilün Müfte‘ilün Fâ‘ilün” aruz vezniyle yazılmış 1000 beyitlik bir mesnevidir. 15 fasl ve bâba ayrılmış olan bu eser iki hafta içinde yazılmıştır. Anadoluhisarı ile Rumelihisarı semtlerinin anlatımına geniş bir bölüm ayrılmıştır. Bu açıdan İstanbul'un şehir yaşamından izler barındırması yönüyle dikkat çekmektedir.

4.1.4. Aşk-nâme:

Aşknâme, Hamse'nin son eseri ve mesnevîlerin dördüncüsüdür. 1000 beyitten meydana gelmiştir. "Mef'ûlü Mefâ'îün Fe'ûlün" aruz vezniyle kaleme alınmıştır. 1123 yılında yazılan eser 22 bölümden oluşmaktadır.

Toplamda 4000 beyitten oluşan bu dört mesnevînin sanat değeri taşıdığı söylenemez. Heft-Seyyâre; mahallî özellikler taşımasıyla dikkat çekse de teknik bakımdan zayıf bir eserdir. Mir'ât-ı Âlem-nümâ, Safâ-nâme ve Aşk-nâme mesnevîlerinde ise örnek olarak Nev'î-zâde Atâyî'nin "Sâkî-nâme"si alınmıştır diyebiliriz. Heft-Seyyâre' de ise Atâyî etkisi görülmemektedir (Arslan, 2008: 89-95, 104-112; Uzun, 1995: 523; Kortantamer, 1997:423-426; Gündüz, 1997: XXXV-XL).

4.2. Dîvân:

Subhîzâde Feyzî Divanı 10 kaside; 126 gazel; 92 tarih; 3 tahmis; 18 lugaz; 45 rubâ'î; 60 matla'dan oluşan orta hacimli mürettep bir divandır. Toplamda 1541 beyit; 16 bent (musammatlar); 45 dörtlük (rubâ'îler) yer almaktadır. Vezinlerin istatistiksel olarak dağılımı ve yüzdelik oranları tabloda gösterilmiştir.

Tablo I. Vezin Sıklık Tablosu

Vezin Adı	Sıklık	Oran %	Geçtiği Yerler
Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün	87	24.58	G1, G5, G6, G7, G10, G21, G26, G28, G33, G34, G35, G38, G44, G49, G53, G54, G62, G63, G65, G66, G67, G81, G82, G88, G93, G97, G102, G103, G104, G105, G106, G107, G110, G114, G116, G117, G120, G124, G125, K8, K10, T1, T8, T11, T14, T16, T19, T20, T24, T28, T30, T43, T44, T51, T62, T70, T71, T72, T74, T75, T77, T80, T82, T83, T84, T85, T86, T91, M2, M3, M9, M10, M15, M19, M23, M24, M26, M30, M34, M42, M45, M47, M51, M52, M54, M56, M60

Tablo I: (Devamı)

Vezin Adı	Sıklık	Oran %	Geçtiği Yerler
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	66	18.64	G3, G4, G14, G31, G36, G46, G48, G51, G59, G72, G73, G75, G83, G86, G113, G121, G126, K1, K5, T3, T3, T4, T17, T18, T21, T22, T27, T33, T34, T36, T37, T38, T39, T41, T47, T48, T59, T63, T66, T76, T81, T90, T92, M1, M4, M5, M6, M7, M12, M14, M20, M21, M27, M28, M31, M32, M33, M35, M36, M37, M41, M43, M44, M48, M53, L9
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	39	11.02	G17, G22, G23, G32, G45, G52, G74, G77, G89, G99, K3, K4, T2, T7, T13, T23, T40, T46, T50, T53, T54, T55, T57, T58, T78, T79, T89, M8, M11, M16, M18, M25, M38, M39, M40, M46, M57, M58, M59
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa'	30	8.47	R1, R2, R3, R5, R6, R7, R9, R10, R12, R14, R16, R19, R20, R23, R26, R27, R28, R31, R32, R34, R35, R36, R37, R39, R40, R41, R42, R43, R44, R45
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	22	6.21	T1, T5, T6, T25, T31, T32, T35, T61, T64, T65, T68, T88, L1, L2, L3, L4, L5, L6, L7, L10, L11, L13
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	19	5.37	G2, G39, G55, G69, G70, G76, G79, G80, G85, G94, G95, G98, G101, G108, G119, G122, T67, M13, M49
Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	18	5.08	G47, G111, K2, T2, T9, T15, T26, T29, T42, T45, T73, L8, L12, L14, L15, L16, L17, L18
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	16	4.52	G9, G37, G40, G42, G56, G61, G64, G71, G87, G90, G91, G92, G109, G115, G123, T60
Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	14	3.95	G8, G11, G16, G18, G19, G43, G58, G112, G29, G30, G84, K6, M17, M22
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ülün	11	3.11	G12, G13, G41, G50, G57, G60, G68, G96, G100, T49, M29
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ül	10	2.82	R8, R11, R13, R15, R17, R21, R22, R24, R25, R29
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	9	2.54	G15, G20, G24, G25, G27, G78, K7, K9, T52
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ül	3	0.85	R4, R30, R38
Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa'	2	0.56	R18, R33
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	2	0.56	T10, T12
Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	1	0.28	T69

Tablo I: (Devamı)

Vezin Adı	Sıklık	Oran%	Geçtiği Yerler
Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün	1	0.28	T87
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	1	0.28	M50
Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün	1	0.28	M55
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün	1	0.28	G118
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	1	0.28	T56

Vezin sıklık tablosunu incelediğimizde %24.58 oranıyla “Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün” vezni en sık kullanılan vezin olma özelliğini taşımaktadır. Bu oranı dikkate aldığımızda divanın yaklaşık 1/4 gibi bir kısmında bu veznin tercih edildiğini görmekteyiz. Dîvânda ikinci olarak en büyük paya sahip olan vezin ise %18.64 oranına sahip olan “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” kalıbıdır. “Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün” ise %11.02 oranıyla üçüncü sırada kullanım sıklığına sahip olan vezindir. Kullanım sıklığına göre sıraladığımızda ise vezinler şu şekildedir: “Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilün Fa', Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ûlün, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûl, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilü Fe'ûl, Mef'ûlü Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fa', Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün, Müfte'ilün Fâ'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün, Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün, Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün, Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün, Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün, Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün”. En fazla kullanılan vezinler incelendiğinde bu vezinlerin Klasik Türk Edebiyatında sık kullanılan vezinlerle paralellik gösterdiği görülmektedir.

İnceleme metnimizi oluşturması bakımından Mehmet Arslan'ın hazırlamış olduğu “*Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhîzâde Feyzî'nin Hamsesi*” adlı çalışmasında yer alan *Dîvân* bölümü önem arz etmektedir. Bu kısımda genel hatlarıyla ele aldığımız *Dîvân*, şairin edebî kişiliğine değineceğimiz bölümde etraflıca incelenecektir.

5. SUBHÎZÂDE FEYZÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

5.1. Dil ve Üslûp Özellikleri:

Tezkirelere bakıldığında Feyzî'den övgü dolu sözlerle bahsedildiği görülmektedir. Tezkiresinde Safâyî; Feyzî'nin şiirinin nazik, tekellüfsüz, zevkli oluşuna vurgu yapmaktadır. “...*Asrun şu'arâsındandır. Nâzükâne eş'ârı ve bî-tekellüfâne güftârı vardır. Halâvet-i sühan-ı âbdârı rûh-perver ve letâfet-i nazm-ı sihr-kârı şevk-âver-i nezâketdür. Bu nazm-ı dürer-bâr ol tûtî-i sükker-hâr-ı belâgatun âsârındandır.*” diyerek şiirlerinden 14 beyti örnek olarak verir.⁷

Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ adlı tezkiresinde ise; “...*Mütercem-i mezkûr şi'r ü inşâda hak bu ki mâhir ve şîve-i ân-ı ma'nâ-yı güftârlarında safâ-yı nazra-i meh-veşân zâhir, şâ'ir oğlu şâ'ir olup, miyâne-i akrânda mümtâz bir zât-ı ser-firâz idi.*” diyerek onun şair oğlu şair olduğunu vurgular.⁸ Ayrıca şiir inşasında maharetli yüce bir zat olduğuna değinilmektedir.”

Sâlim Tezkiresi de Feyzî'nin şiir gücünden, muhtelif nazım şekilleriyle yazdığı manzumelerden söz ederek özellikle matla'daki maharetini öne çıkarır ve şiirlerinden örnekler verir. “...*Müretteb dîvân-ı belâgat-unvânı ve miyân-ı şu'arâda hayli nâm u şânı var idi. Kasâyid ü gazeliyyât ve tevârîh u müfredâtları bî-nazîr, husûsâ metâli'de olan mahâretleri âlem-gîrdür. Bu güftâr ol zât-ı celîlül-mikdârün cümle-i âsârındandır.*”⁹ Arslan; Feyzî'nin müretteb dîvânı olduğundan ve diğer türdeki şiirlerinin özelliklerinden de bahseden tezkirelerin, onun mesnevilerinden hiç bahsetmemeleri hususuna da dikkat çekmektedir (Arslan, 2008: 90).

Tezkirelerde Feyzi hakkında verilen bilgiler yanında şair, bizzat kendi manzumelerinde de kendi şairliği hakkında ki düşüncelerine yer vermektedir. Öyle ki; yirmi beş gazelde kendi şiirini değerlendiren hükümlerde bulunmuştur (Arslan, 2008: 99)¹⁰. Bu gazellerin mahlas beyitlerinden yola çıkarak genel bir değerlendirme yapmamız mümkündür. Şiirlerini ariflerin takdirine lâyık gören şair; büyüleyici ve

⁷ Detaylı bilgi için bkz. Safâyî, a.g.e.s.495-496.

⁸ Detaylı bilgi için bkz. Râmiz, a.g.e.s.244.

⁹ Detaylı bilgi için bkz. Tezkire-i Sâlim, a.g.e.s.577.

¹⁰ Kendi şiirini değerlendiren gazeller için bkz: G4, G5, G10, G15, G16, G22, G24, G34, G36, G44, G45, G47, G48, G51, G56, G57, G62, G63, G66, G68, G74, G79, G108, G114, G117.

içinde derin anlamlar barındıracak şekilde şiir yazmanın kendine has bir ilim olduğundan bahsetmektedir:

Ehl-i dil Feyzî pesend itse sezâ eş'âruma
Şi' rûmi sihr eylemek mahsûs bir fendür bana (G4/5)

Kendini mana denizinin dalgıcı olarak niteleyen Feyzî; araştırırsa bu denizden şairlik yeteneğinin bir gereği olarak nice inci değerinde söz ve mana meydana getirebileceğini söylemektedir:

Ma'ânî bahrına gavyâs olan şimdi benem Feyzî
İdersem cüst ü cû tab'um dür ü gevher ider peydâ (G5/5)

Sevgilinin dişlerinin hayaliyle inci gibi dağıldığını düşünen şair; şiirinin sade oluşunun sebebini sade yaratılışlı bir şair olduğuna ve bu hazineden beslendiğine bağlamaktadır:

Hayâl-i fikr-i dendânunla Feyzî dür-nisâr olmuş
Bu dürr-i şi'r-i pâküm genc-i tab'-ı pâkdandur hep (G10/5)

Kendisini asrının mucize niteliğinde söz söyleyen bir şairi olarak değerlendiren Feyzî; onu sade bir dil kullanmaya iten nedenin sevgilinin yanağı için duyduğu methiye yazma isteği olduğunu aktarmaktadır:

Egerçi mu'cize-güyem bu 'asrda Feyzî
Bu pâk lehçeme medh-i 'izârdur bâ'is (G15/5)

Kendi kalemmini yani şairlik kudretini şiir bahçesinin içindeki bir fidana benzeten şair; bu fidandan meydana gelecek olan şiirlerinin bu ağacın meyvesi olarak daima tat vereceğine değinmektedir:

Bâg-ı nazm içre nihâl-i kalemünden Feyzî
Da'imâ mîve-i eş'âr-ı bedîdârı lezîz (G22/5)

Şairliğini bir papağanın söz söylemesiyle bağdaştıran Feyzî; şiirlerini güzel söylediği takdirde yeni ve alışılmıştın dışındaki sözlerinin sevgiliden yana bir lütuf bulacağını düşünmektedir:

Sezâ güftârını şîrîn iderse tûti-i tab‘um
Beni mir‘ât-ı rûy-ı yâr Feyzî tâze-gû eyler (G34/5)

Feyzî'nin Hz. Süleyman peygamber ve karınca kıssasından telmih ettiği beytinde şair kendisini düşmanlarının gözünde hünerli bir karınca olarak tahayyül etmektedir. Kendisinin en nihayetinde şairler ülkesinin Süleyman'ı olacağına inanmaktadır:

Mûrsun dîde-i a‘dâya hünerde Feyzî
Mülk-i ‘irfâna Süleymân olacaksın âhir (G45/5)

Şairin 47. gazeli Feyzî'nin kaleminin, şairliğinin gücü ile ilgili düşüncelerini gözler önüne sermektedir. Ona göre kalem, mana baharında ahenkle öten bir bülbül gibi ahenk içinde şiirlerini icra etmektedir. Şiirin ifade dilinin tapılacak kadar güzel olduğuna değinir. Mananın önemi üzerinde durmaktadır. Mana şair için; sarhoş gönlüne neşe katan bir şarap, pervane olan gönlünü yakan bir mumdur. Mazmunlarının, zihinde oluşturduğu hayallerle insanı kendinden geçirmesinin, mananın insan üzerindeki tesirinden kaynaklandığını düşünmektedir. Kendi şiirinin ise mana çeşmesinden oluk oluk akan yeni bir üslûp özelliği taşıdığını ifade etmektedir:

(Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün)

Hâmemüz nağmekâr-ı ma‘nîdür
Bülbül-i nevbahâr-ı ma‘nîdür

Hüsn-i ta‘bîr-i şîve-i nazmum
Bir bût-i gül‘izâr-ı ma‘nîdür

Dil-i mahmûra neşve-yâb olan
Sâgar-ı hoş-güvâr-ı ma' nîdür

Dil-i pervâneyi iden sûzân
Şem'-i pertev-nisâr-ı ma' nîdür

Fikr-i mazmûn ile iden hayrân
Dil-i zârı gubâr-ı ma' nîdür

Nâvdân olsa Feyzî hâme-i ter
Sühanum çeşmesâr-ı ma' nîdür (G47)

Feyzî, şiirinin üslûbunun güzelliğine mazmunlarını şahit göstermektedir. İtibarlı bir şairlik yeteneği olduğuna dikkat çekmek istemektedir:

Şâhid-i mazmûn-ı şi'rûm gösterür hüsn-i edâ
Tab'-ı Feyzîye nazar kıl mu'teber âyînedür (G51/5)

Şairin, her ne kadar büyüleyecek kadar güzel söz söyleyen usta şairler olsa da; kendisinin de ıcazlı söz söyleme mertebesine ulaşacağına inancı tamdır:

Olursun pâ-nihâde pâye-i i'câza ey Feyzî
Egerçi nazm-ı sihr-âsâra çok üstâd ayak basmış (G62/5)

Yeni bir sahada şairlik kudretini göstermeye çalışan Feyzî kendisini takdir eder ve içinden geldiği gibi şiir yazmasının yerinde bir karar olduğunu düşünmektedir:

Semend-i tab'a irhâ-yı inân itsen sezâdur kim
Hezâr ahsente Feyzî tab'una nâzûk-zemîn olmuş (G66/5)

Feyzî; huzur veren şiirlerindeki üslûp güzelliğine dikkat çekmek istemektedir. Üslûbunun bu denli güzel olmasının nedeni olarak ise; bu dünyadaki tek kazancı

olarak düşündüğü, sevgilinin kırmızı dudağına yaptığı övgü dolu sözler olduğunu belirtmektedir:

Şîrîn ider eş‘âr-ı safâ-bahşını cânâ
Tavsîf-i lebün Feyzî-i gam-hârûna mahsûs (G68/5)

Dil-i zârum ola tûtî gibi gûya Feyzî
Medh-i kand-ı leb-i cânân ile eş‘âr latîf (G74/5)

Mânend-i tûtî la‘l-i leb-i yâri vasf iden
Feyzî-misâl şâ‘ir-i şîrîn-edâ gerek (G79/5)

Tavsîf iderdi la‘l-i lebin ol perî-veşün
Ehl-i mezâka Feyzî bu şîrîn makâl ile (G108/5)

Cihânda midhat-i la‘l-i leb-i dildârdur kârı
Anunçün Feyzînün eş‘ârı bir şîrîn-edâ oldu (G117/5)

Ayrıca kinâyeli olarak kullandığı “kalemüm” redifli medhiyesinde de kendisinin şairlik yeteneğiyle ilgili olarak övgü dolu sözler sarf etmektedir:

Ya‘ni mîzâb-ı ma‘nidür kilcüm
Dürr-i ma‘nî-nisârdur kalemüm (K2/24)

Bahr-ı ma‘nâda eyler idi şînâh
Mâhi-i cûybârdur kalemüm (K2/26)

Esb-i tab‘uma medh-i pâkûn için
Merd-i çâpük-süvârdur kalemüm (K2/31)

Bunun yanında kendi şiirini överken devrin şairlerine karşı iddialı söylemlerde bulunmaktan da sakınmamaktadır:

Atmaya seng-i ta'nı Feyzî hasûd
Nahl-ı pür-i 'tibârdur kalemüm (K2/27)

Olup gavvâs bahr-ı tab'uma fikr-i hayâlâtum
Le'âl-i nazmımın hep cümle şâ'ir oldı hayrânı (K8/20)

Benem ol rehrev-i vâdî-i 'irfân-ı ma'ânî kim
Nice harlar geçemez esb-i tab'um ala meydânı (K8/36)

Benüm eş'âruma mânend olur mı şî'ri hussâdun
Huten âhûsına benzer mi hiç hûk-i beyâbânî (K8/24)

Feyzî gazellerinde şiiirlerinin büyüleyici olduğundan ve bu konuda özel bir ilme sahip olduğundan söz etmektedir. Gündüz'ün yüksek lisans tezinde bu konu hakkındaki tespitleri dikkat çekmektedir. *“Birkaç beyitinde de sihirli söz söylemenin kendisine mahsus bir fen olduğundan; yeni bir söyleyiş ve arzulanan bir şiiir ortaya koyduğundan bahsetmiştir:*

*Benem ol şâ'ir-i sihr-âferîn eş'âr-ı pâkümle
Kelâmumla iderdüm mest şî'r-i nükte-sencânı (K8/19)*

*Ehl-i dil Feyzî pesend itse sezâ eş'âruma
Şî'rümi sihr eylemek mahsûs bir fendür bana (G4/5)*

*Sezâdur sad hezârân itse tahsîn ehl-i dil Feyzî
Neşât-ı 'îd ile eş'ârımız nev-güfte olmuştur (G44/5)*

*Midhat-i dildâr ana şâyestedür 'âlemde kim
Feyzi'nün eş'ârına merd-i sühan-ver teşnedür (G36/5)” (Gündüz, 1997:*

XV)

Mahallîleşme akımının etkisiyle şiiir dilinde gerçekleşen sadeleşme ve halk söyleyişlerine yaklaşım Feyzî'de de kendini hissettirmektedir. Hatta bir gazelinde Feyzî, dilinin sadeliğiyle ilgili düşüncelerini şöyle aktarmaktadır:

Sâdedür mir'ât-veş şî'rüm cihân içre benüm
Gösterür ehl-i dile hüsn-i edâ nevrûzdur (G48/9)

Feyzî Dîvânı'nın tamamına baktığımızda girift ve ağır söylemlerin daha çok kasidelerde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Ama yaygın olarak şiir dili sade bir dil üzerine inşa edilmiştir. Dîvânda mahallî unsurlara verilen önem beraberinde sadeliği de getirmiş hatta Türkçe yardımcı fiillerin kullanım sıklığı artmıştır. Özpolat, Feyzî Dîvân'ında mahallîleşme unsurları üzerine yaptığı çalışmada Eski Türkçe'den Türkiye Türkçesine aktarılan *olmak, etmek, eylemek, bilmek* yardımcı fiillerinin redif olarak kullanıldığına değinmektedir:

Çeşmümde fûrkat ile sirişküm füzûn olur
Hasretle girye itmede girdâb-ı hûn olur (G30/1)

Rencîde mi ümmîd-i visâl eyledigümden
Âzürde olur bast-ı makâl eyledigümden (G100/1) (Özpolat, 2015: 21)

Tezkirelerde Feyzî hakkındaki olumlu görüşlere ve Feyzî'nin kendisi hakkındaki olumlu düşüncelerine rağmen; Agâh Sırrı Levend bir yazısında tüm bu değerlendirmelerin aksi yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Levend; Feyzî'nin orta halli bir şair olduğunu düşünmektedir. Hamse'nin sanat değeri taşımadığından bahseder. Hatta XVIII. yüzyılda yazılan Hamse'nin; XVII. yüzyıldaki Atâyî'nin, XVI. yüzyıldaki Yahyâ'nın, XV. yüzyıldaki Hamdullah Hamdi'nin Hamse'si ile hiçbir şekilde kıyaslanamayacağını izah etmektedir. Nüsha, müellif kaleminden çıkmışsa, eski eserlerde karşılaşılamayacak derecede birtakım hataları ihtiva ettiğinden bahsetmektedir (Levend, 1955: 143-152). Mustafa Uzun'un da Agâh Sırrı Levend'i destekler nitelikte görüşleri bulunmaktadır (Uzun, 1995: 523).

Feyzî Dîvân'ındaki zorlama diyebileceğimiz tamlama hataları, vezne uydurmak amacıyla yapılan seslendirme hataları, kendini tekrar eden kullanımlar şairin üslûbuna gölge düşürmektedir. Örneğin; sevgilinin amber kokulu saçının hayalinden bahsetmek isteyen Feyzî, tamlama diziliminde “zülf-i hayâl-i müşk-sâ” şeklinde düzensiz bir sıralama tercihinde bulunmuştur:

Nice Mecnûnun olmaz leyli-i zülfünle dil şimdi
Dilinden ‘âşıkun **zülf-i hayâl-i müşk-sâ** çıkmaz (G53/4)

Bazen de vezne uydurmak amacıyla kelimelere ünlü harf eklemekten sakınmamıştır. Sonuna geldiği kelimelere “yapan, eden, hazırlayan” anlamı katan “-sâz” Farsça ekini, “-sâzi” şeklinde “i” ünlü harfini getirerek açık hece haline getirmeye çalıştığını görmekteyiz:

Bîdâr olurdu subh degin çeşm-i ârzû
Efkâr-ı nazra-sâzi-i mihr-i cemâl ile (G108/3)

Feyzî’nin birbirini tekrar eden kullanımları şiirlerini yeni keşif ve buluşlardan uzaklaştırmaktadır:

Ağyâr visâline sezâdur her gâh
Ben de gam-ı ‘aşk ile helâk oldum âh
Şekvâya mecâl olmadı ağyârından
Lâ-havle velâ kuvvete illâ billâh (R39)

Ağyâr ile sohbetde o mehrû her gâh
Ben mihnet-i ‘aşk ile helâk oldum âh
Rahm eylemiyor hâl-i dil-i nâçâra
Lâ-havle velâ kuvvete illâ billâh (R42)

Râmîz’in tezkiresinde “*şî‘r ü inşâda hak bu ki mâhir*”¹¹ şeklindeki ifadesiyle çelişkili olarak; özgün bir üslûptan uzak olan ve sahip olduğu üslubun inşasında da kusursuzluğu yakalayamayarak üstün bir performans sergileyemeyen Feyzî; yine de son “Hamse” müellifi olarak Dîvân Edebiyatı’nın hamse şairleri arasına adını yazdırmıştır.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz. Râmîz, a.g.e,s.244.

5.2. Nazire Şairi Olarak Feyzî:

Klasik Türk edebiyatında köklü bir gelenek olan nazirecilik; bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı vezin, kafiye ve redif ile bir benzerinin yazılmasıdır. *Tanzir etme, nazire yazma, nazire deme, cevap verme* gibi kavramlar, bu şekilde kaleme alınan şiirleri karşılamaktadır. Bu şiirler genellikle aynı vezin, kâfiye, redif ve anlam doğrultusunda yazılmış manzumelerdir.

Şairler neden nazire yazmak ihtiyacı hissetmektedirler bunun üzerinde durmak gerekir. Fatih Köksal şairlerin; zemin şiiri geçme arzusu, meydan okumalara cevap verme ihtiyacı, üstâd şairleri izlemek, bir dostluk nişanesi olarak nazireleşmek, genç şairleri teşvik için nazire yazmak ve nazirenin sağlamış olduğu “hazır kalıp” imkânından istifade etmek amacıyla nazire yazdıklarına değinmektedir (Köksal, 2006: 97-106). Bu konu hakkında Beyhan Kesik’in değerlendirmeleri de şu şekildedir: “*Nazire söyleyen, bir yandan tanzir ettiği şairi beğendiğini diğer yandan da onunla rekabet ettiğini ortaya koymaktadır. Bir nevi söz meydanında kendisinin de at koşturduğunu göstermek istemektedir. Şair bu meydanda örnek aldığı ve(ya) beğendiği şairi geçme, ondan daha güzel şiir ortaya koyma gayretinde olur. Esas olan da nazire yazanın tanzir ettiği şiiri geçmesidir. Geçemese bile, örnek aldığı şiirin seviyesine ulaşabilmelidir. Bazen de bir dostluk nişanesi olarak nazire yazılır* (Kesik vd.,2016: 25).

Nazire edebiyatı açısından bakıldığında XVIII. yüzyılda bu alana olan ilginin arttığını görmekteyiz. Bunda Damat İbrahim Paşa’nın da payı büyüktür. Damat İbrahim Paşa sık sık şiir ve edebiyat meclisleri tertipleyip davetli şairleri kaynaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca şairlerin eski üstâdlara ve birbirlerine yazdıkları nazireleri, tahmisleri bir yarış halinde söylemelerine imkân sağlamıştır. Bu açıdan Lâle Devri olarak adlandırılan bu dönemde nazireciliğin zevk ve eğlence hayatına hizmet etmeye başladığı sonucuna varabiliriz. Beyhan Kesik de bu konu hakkında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “*Özellikle 18. Yüzyılda nazireciliğin içi boşaltılmıştır. Nazirecilik, bir zamanlar genç şairlerin yetiştiği bir mektep iken, bu yüzyılda hoşça vakit geçirme aracı olarak kullanılmıştır. Hatta bazı şairlerin elinde taklit ve sirkat derecesine kadar ulaşmıştır*” (Kesik vd.,2016: 26).

Harun Tolasa, yaygın olarak kullanılan nazire yazma şeklinin; herkesçe bilinen, sanat değeri tartışmasız olan ve genel kabul görmüş şairleri tanzir etmek olduğunu aktarmıştır (Tolasa, 1983: 269). Çalışmamızın konusu olan Feyzî Dîvânı'ndaki birçok şiirde de Feyzî'nin üstâd şairlerin söyleyişlerini yakalama çabası göze çarpar. Hangi şairin şiirine yazıldığı belli olmayan bazı gazellerinin nazire olduğunu düşünmekteyiz.¹² Bunun yanında açık açık kime nazire yazdığı belli olan gazelleri de mevcuttur (Aslan, 2008: 99). Feyzî bu gazellerinde üstâd şairlerin şiirlerine neden nazire yazmanın gerekli olduğuna da vurgu yapmaktadır:

Feyzîyâ kıl feres-i tab'una irhâ-yı 'inân
'Ârifün nev-gazel-i pâkine tanzîr idelüm (G89/5)

Rahîmî şi'rüne tanzîre tıfl-ı dil idüp âgâz
Debistân-ı hünerde Feyzî-i pürgûya varmışmış (G67/5)

İdince Râgıb-ı üstâda tanzîr-i gazel Feyzî
Nice tahsînler fehm olunur elfâz-ı ma'nâdan (G97/5)

Nazîre eyledün ahsente tab'-ı pâkine Feyzî
Zemîn-i Kâşif-i mu'ciz-sühandur pençe-i cânân (G102/5)

Olur mı Fehmi-i üstâda peyrev ey Feyzî
Nazîre nev-gazel-i ma'nîdâr seyrinde (G115/5)

Eski Türk Edebiyatında hemen hemen bütün nazım şekilleriyle yazılmış olan nazirelere rastlanmaktadır. Şüphesiz bu nazım şekilleri arasında en yaygın olanı gazeller olmuştur. Gazellerin yapı itibarıyla şaire sağlamış olduğu kolaylıklar şairleri bu nazım şeklini sık kullanmaya sevk etmiştir. Feyzî'nin gazellerine bakıldığında da nazım şekli olarak gazelleri daha hacimli görünmektedir. Feyzî için gazeller özellikle nazire yazmak hususunda önemli bir mecra olmuştur. Bunun yanında Fehim-i Kadîm'in "rûz u şeb" redifli meşhur kasidesine yazdığı nazireyle, gazel dışındaki

¹²Nazire olabileceği düşünülen bazı gazeller için bkz: G2, G3, G4, G5, G6, G8, G10, G12, G15, G17, G26, G28, G31, G44, G48, G52, G62, G64, G65, G68, G69, G74, G84, G85, G89, G92, G121.

türlerde de tanzir etme yeteneğini sergileme çabası göze çarpmaktadır. Ayrıca Neşâtî, Yahyâ Nazîm, Şeyh Gâlib, Keçecizâde İzzet Molla gibi şairlerin de nazire yazdığı bu kaside, Feyzî'nin nazire meydanında "Ben de varım." deme şekli olmuştur. Her iki şairimizin kasidelerinin ilk ikişer beyti şu şekildedir:

Feyzî:

Mihr ile meh â'leme olur ziyâ-ver rûz u şeb
Nûr-bahşâdur iki mısâh-ı enver rûz u şeb (K1/1)

Mihr ü meh pertev-fezâdur âsumândan seyr idün
Misli nâdîde nümâyân iki gevher rûz u şeb (K1/2)

Fehim-i Kadîm:

Mihr ü meh kim devri derler 'âlemi her rûz u şeb
Devr-i nâ-hemvâr-ı eflake gülerler rûz u şeb (K1/1)

Mihr ü mehle bu pelengî-hû sipihr-i kîne-cû
Bir gazanferdür gıdâ eyler iki ser rûz u şeb (K1/2) (Üzgör, 1991: 98)

Feyzî'nin, Fehim-i Kadîm'in bu kasidesi dışında birçok gazeline de nazire olabileceğini düşündüğümüz gazelleri bulunmaktadır.¹³ Nazire olarak kaleme almadığı fakat rediflerinden ve muhtevâsından esinlendiğini düşündüğümüz birçok gazeli de mevcuttur.

Feyzî'yi etkisi altına alan bir diğer üstad şair de Nâ'ilî-i Kadîm'dir. Sebk-i Hindî ekolünün temsilcilerinden olan Nâ'ilî, Feyzî'ye nazire alanında rûştünü ispatlamak için uygun zemini sunmuştur. Feyzî'nin gazellerinin birçoğunun da Nâ'ilî'nin gazellerine nazire olarak yazıldığını düşünmekteyiz. Örnek olması adına her iki şairin iki gazelinin matla beyitlerinden seçtiğimiz birer örneğe bakalım:

¹³ Tespit edilen gazeller şu şekildedir bkz: G2, G3, G4, G8, G10, G15, G17, G31, G44, G48, G52, G68, G69, G89, G92.

Feyzî:

Çeşm-i siyehün oldı füsûnkâr-ı mahabbet
‘Akl-ı kül olur görse giriftâr-ı mahabbet (G12/1)

Nâ’îlî-i Kadîm:

Olmazdı gamın mâye-i îcâd-ı mahabbet
Hüsn-i ezeli olmasa hemzâd-ı mahabbet (G27/1) (İpekten, 1990: 167)

Fehim-i Kadîm’de de olduğu gibi Nâ’îlî’ye ait pek çok şiirin üslûp olarak Feyzî’yi etkisi altına aldığını hissettiğimiz şiirleri bulunmaktadır.

Feyzî’nin, XVIII. yüzyıl şairlerinden olan Râsih Bey’in “üstüne” redifli gazeline nazire olduğunu düşündüğümüz bir gazeli de mevcuttur. İlhan Genç’in de üzerinde durduğu gibi Nedim ve birçok şairin bu gazelin matla beytini tazmin veya tahmis ettiği görülmüştür (Genç, 2016: 440). Hakkında tehziller yazılan, hatta şöhreti sonraki yüzyıllara da ulaşan bu gazelin Feyzî’nin de dikkatinden kaçmadığını düşünmekteyiz:

Râsih Bey:

Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahm-i sîneme peykân peykân üstüne (BTK C6, s.293)

Feyzî:

Tâb-ı gam nâr-ı elem sûzân sûzân üstüne
‘Âşık-ı mihnetkeşe hicrân hicrân üstüne (G113/1)

Feyzî’nin Dîvânı üzerine karşılaştırmalı bir çalışma hazırlayan Gündüz, çalışmasında Feyzî’nin Şeyhülislam Yahyâ’ya da nazire yazmış olabileceğinden bahsetmektedir ve şu örnekleri vermektedir:

Şeyhülislam Yahyâ:

İtmesün seng-i havâdis câm-ı sahbâyı şikest
Yohsa eyler tîr-i âhûm çerh-i mînâyı şikest (Gündüz, 1997: XXV)

Feyzî:

İtmesün tek zülf-i yâr-ı ‘anber-efşânı şikest

Eylesün mikrâz-ı hecri rişte-i cânı şikest (G14/1)

Lale Devri’nde *Nedimâne* üslûp mimarı olan Nedim’in çağdaşı olan Feyzî; hem konu hem de üslûp olarak kendisini Nedim’in ayak izlerini takip etmekten alıkoyamamıştır. Özellikle İstanbul tasvirlerinde Feyzî’nin kaleminden Nedim’in sesini duyar gibi bir hisse kapılmak mümkündür. İstanbul ve mimarî yapıların anlatımında da Nedimâne üslûbun etkileri görülmektedir. Emine Altay, Feyzî’nin 84. gazelinin Nedim’in “ey gönül” redifli gazeline yapılan bir nazire olduğunu belirtmektedir (Altay, 1998: 25):

Nedim:

Estikçe bâd-subh perîşânsın ey gönül

Benzer esîr-i turra-i cânânsın ey gönül (G76/1)

Feyzî:

Mecnûn-misâl âh-ı gam-efzâdasın gönül

Bir Leylî-i cihâna mı üftâdesin gönül (G84/1)

Eklemeli nazım şekillerinden olan ve nazire benzeri şiirlerin yazılmasına olanak sağlayan tahmislere Feyzî’nin Dîvânı’nda da rastlamaktayız. Özellikle XVII. yüzyıldan sonra sıklıkla tercih edilen tahmis yazmanın; nazirecilik gibi bir gelenek haline geldiğini söyleyebiliriz (Köksal, 2006: 54-57). Dîvânında üç tahmisi bulunan Feyzî bunlardan ilkinin babası Subhî Efendi’ye; ikincisini ise XVIII. yüzyılın en çok tanzir edilen şairlerden biri olan Nâbî’ye yazmıştır. Üçüncü olarak kaleme aldığı tahmis ise Behcetî Çelebi adlı beğendiği bir şaire aittir:

Yem-i tab‘undan itdün ‘âleme bezl-i güher Subhî

Ziyâ-ver nûr-ı nazmunla olup şem‘-i hüner Subhî

Bulunca Feyzî-veş şâ‘ir felek de çok döner Subhî
 Cebîn-i âteşîni vafına âgâz ider Subhî
 Fezâ-yı güft-gûda çok sühan-ver dâg-ber-dildür (TAH.1/6)

Hâr-ı cevriyle olup ‘âşıkâ rûyî gülî telh
 Feyzîyâ hâr-ı elem itdi dil-i bülbülü telh
 Şeb-i hicrânda olur câm-ı mahabbet müli telh
 Nâbiyâ sâkî-i çerh eyledi kâm-ı dili telh
 Bir zamân gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük (TAH.2/5)

Feyzî-i zârî sezâ-yı bezm-i vuslat eylemez
 Ol perî ‘uşşâk ile bir lahza sohbet eylemez
 Zerrece derd-i dil-i nâçâra şefkat eylemez
 Behcetî bitâbdur gamzenle ülfet eylemez
 Cânın al ol bî-dile cevri eylemekse niyyetün (TAH.3/5)

Feyzî şiirlerinde üstâd şairlere nazire yazılmasının gerekliliği üzerinde durduğu gibi kendi şiirlerine nazireler yazılabileceği hususuna da değinmektedir. Öyleki bir gazelinde, nazire yazılacak yeni şiirlere ihtiyaç olduğunu; bu sebepten ötürü şairlik yeteneğini ortaya koymasına gerektiğini düşünmektedir:

Semend-i tab‘ ile cevâlâna başla ey Feyzî
 Nazîre itmege eş‘âr-ı tâze çesbândur (G24/5)

İnce hayallere ve mana derinliğine önem veren ve bununla beraber yeni anlam arayışları içerisinde olan, yaşadığı yüzyılın hakim şiir akımlarından “Sebk-i Hindî” üslûbunun kâidelerinden istifade etmeye çalışan Feyzi; dîvânındaki şiirlerinde “nev-zemîn, nev-gazel, nev-güfte” tanımlamalarıyla bu konu hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Ayrıca yeniyi bulma gücüne olan güveninden ötürü kendini övmekten geri durmaz. Hatta kendi şiirini tanzir edilemeyecek kadar üstün görmektedir. Bu söylemlerinin ardında aslında şairleri kendi şiirine nazire yazmaları için kışkırtma amacı olduğunu düşünmekteyiz. Yeni söz buluşları nedeniyle

kendisini şiir erbabının takdirine layık görmektedir ve bu başarısından ötürü büyük bir sevinç duymaktadır:

Bu nev-zemînüne yine sad âferîn senün
Feyzî bu şi‘r-i pâküne tanzîr olur mı hiç (G16/5)

Ahsente hele tab‘una ey Feyzî-i pürgû
Bu nev-gazel-i pâküne tanzîr olunmaz (G57/5)

Sezâdur sad hezârân itse tahsîn ehl-i dil Feyzî
Neşât-ı ‘îd ile eş‘ârımız nev-güfte olmuştur (G44/5)

Nazîre nev-zemîn-i pâkine emr-i muhâl oldu
Hezâr ahsente Feyzî şâ‘ir-i şîrîn-edâ olmuş (G63/5)

Olur mı Fehmi-i üstâda peyrev ey Feyzî
Nazîre nev-gazel-i ma‘nidâr seyrinde (G115/5)

Subhîzâde Feyzî denildiğinde akla ilk gelen onun nazireciliğidir. Nazirelerindeki çeşitlilikten, klasik şiirin farklı mecralarındaki pek çok üstâd şairi takip ettiğini anlıyoruz. Nazirelerinde özgün bir anlatım yerine daha çok taklit esaslı bir anlatım göze çarpmaktadır. Hatta kimi zaman birebir aynı ifadelerle de karşılaşmaktayız. Sanat eserini icra ederken taklidin ehemmiyeti olsa da; özgünlüğü yakalayamadan verilen eserlerin sonraki kuşaklar tarafından tanınması da bir hayli güç olmaktadır. Nitekim bu durum Feyzî’nin adının satır aralarında sıkışıp kalmasına, uzun bir dönem Türk edebiyatı tarihi yazılarında bahsinin geçmemesine neden olmuştur. 1955 yılında Agâh Sırrı Levend tarafından yazılan bir makaleyle tozlu raflardan indirilmesiyle beraber Feyzî hakkında yapılacak ilmî çalışmaların önü açılmıştır. Her ne kadar döneminin parlayan yıldızları arasında sönük bir ışığa sahip olsa da; bir hamse oluşturacak kadar şiire ilgi duyması ve emek vermesi yadsınamaz. Söz meydanında nazireleriyle verdiği var olma çabası nedeniyle çalışmamızda, ayrı bir başlık altında Feyzî’nin nazireciliğine değinmeyi uygun gördük. Tanzir etmiş

olduğu tüm Şiirlere burada değinmek imkânımız dâhilinde olmadığı için elimizden geldiğince önemli gördüklerimiz üzerinden küçük bir karşılaştırma yaparak izah etmeye çalıştık. Feyzî'nin nazirelerinin diğeri şairler ile olan etkileşimi hususunda bir kaynak olacağı görüşündeyiz.

6. SUBHÎZÂDE FEYZÎ DÎVÂNÎ'NİN MUHTEVASI

Türk Edebiyatının gelişmiş ve çok şair yetiştirmiş zirve bir dönemi olan XVII. yüzyılın son çeyreği ile edebî üslûbun biçim değiştirmeye başladığı, şiirin klasik unsurlarla beraber mahallî unsurlarla da beslendiği XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yetişen Feyzî; iki dönem arasında şiirin geçirdiği dönüşüme şahit olmuş bir şairdir. Bu dönemde şiir, ihtişamlı sarayların duvarlarını aşarak, yavaş yavaş mahalle aralarında dolaşmaya başlamıştır. Sokağın sesi şiirde duyulmaya, sosyal yaşamın kaydı şiirde tutulmaya başlanmıştır. Şiirdeki bu değişim Feyzî'nin mevcut klasik şiir imaj ve mazmunlarına sadık kalmasına ama bunun yanında yeni keşiflerini ve gerçeğin izindeki yolculuğunu gerçekleştirmesine imkân sağlamıştır. Akabinde Feyzî'nin konu seçimi de yaşadığı yüzyılın gerekleri doğrultusunda olmuştur.

6.1. Kasideler:

Müretteb bir dîvâna sahip olan Feyzî; seçtiği nazım şekil ve türlerinin klasik kanunlarına sadık kalmayı tercih etmiştir. Kasideleriyle başlangıç yaptığı dîvânında on kasidenin altısında redif, dördünde kafiye kullanmayı uygun görmüştür (Arslan, 2008: 98). Kasidelerin ilk üçü na't'tır. Birinci kaside feleğin benzetildiği unsurlar bakımından dikkat çekicidir. *Kasr* (köşk, saray) , *fânûs-ı mînâ* (mavi renkli kubbe biçiminde kapak), *Hüsrev* (sultan), *abdâl*, *derviş*, *tıfil* (küçük çocuk, tecrübesiz genç), *pehlivan* gibi unsurlarla felek arasında ilişki kurulmuştur:

Şem'alardur mihr ü meh fânûs-ı mînâdur felek (K1/4)

Buldı bu kasr-ı felek ânunla zîver rûz u şeb (K1/3)

İkinci kasidenin 15-21. beyitleri arasında *dört halife* ve *Hasan-Hüseyn* medhiyesi öne çıkmaktadır. “Çâryâr” olarak ifade edilen dört halife, vasıflarına göre adlandırılarak beyitlerde yerlerini almaktadır. Sadakat ve doğruluğu yönüyle “Sıddîk” Hz. Ebubekir'i; hakkı hak olmayandan ayıran ve adil olması yönüyle “Fârûk” Hz. Ömer'i; Kur'an'ı derleyip toparlaması bakımından “Câmi'ü'l-Kur'an” Hz. Osman'ı; “Şîr-i Yezdân” terkihi ile zikredilerek Allah'ın aslanı şeklinde

vasıflandırılan halife ise Hz. Ali'yi temsil etmektedir. Bu kaside aynı zamanda Feyzî'nin kendi şiiri ve şairliği hakkındaki görüşlerini de içermektedir:

Hazret-i çâryâr medhinde
Ma'ni-i müşk-bârdur kalemüm (K2/15)

Vasf-ı Sıddîka ideli âgâz
Şâ'ir-i nâmdârdur kalemüm (K2/16)

Zikr-i Fârûk ile safâ-bahşam
Hayli fikret-şi'ârdur kalemüm (K2/17)

İdeli medh-i Câmi'ü'l-Kur'ân
Bahr-ı tab'a şinârdur kalemüm (K2/18)

Şîr-i Yezdânı vasfa başlayalı
Şimdicek bîkarârdur kalemüm (K2/19)

Hasan ile Hüseyin medhinde
Şâh-ı pür-iştihârdur kalemüm (K2/20)

Dördüncü kasideden itibaren bir şahsa veya bir olaya yönelik yazılan kasidelerle karşılaşmaktayız. Dîvânın genelinde sade bir dil kullanan Feyzî; gazellerinin birkaç beytinde ve kasidelerinde bunun aksi bir yol izlemektedir. Reisülküttâb Râmî Efendi medhinde olan dördüncü kaside uzun Arapça-Farsça tamlamaları içermesi bakımından dikkat çekicidir:

Merhabâ hâme-i çâpük-reviş-i deşt-i hayâl
Habbezâ kilik-i hoş-âyende-i i'câz-nümâ (K4/2)

Sultan II. Mustafa medhiyesi olarak yazılan beşinci kaside ise sultanın cülûs, Sakız Kalesi'nin fetih ve bir kasrın inşa tarihine ait bilgileri içermesi bakımından önemlidir. Dîvânın genelinde yer yer Firdevsi'nin Şehnâme adlı eserinden telmih

edilerek kullanılan unsurlar, bu kasidede de 8. ve 10. beyitler arasında kendisine yer bulmuştur. 9. beyit 2. dizide “*Kâsım-ı la ‘lîn-kabâ*” şeklinde ifade edilen unsurun ise Firdevsî’nin künyesi olduğunu düşünmekteyiz.

Özlem Batğı’nın bildirisinden yola çıkarak edindiğimiz bilgilere göre kırmızı kaftanlı/cübbeli anlamına gelen “*la ‘lîn-kabâ*”, aynı zamanda III. Murat’ın sarayında görevde bulunmuş Mustafa adında bir meddahın da künyesidir. Kıssa-hânlar arasında üstün bir dereceye sahiptir. Onun bu dereceye ulaşmasına ve dîvân şairlerinin beyitlerine misafir olmasına ise “Şehnâme” üzerine almış olduğu eğitimler etkili olmuştur. III. Murat döneminde yaşamış olan dîvân şairi Bâkî; dîvânında yer alan “Tercî-i Bend Berây-ı Cülûs-ı Sultân Murâd Hân” başlıklı tercî-i bendinde¹⁴ Meddah La ‘lîn-kabâ’ya değinmektedir. Başka bir beyintinde¹⁵ ise Bâkî, La ‘lîn-kabâ’nın güzel hikâye anlatıcılığına dikkat çekmektedir. La ‘lîn-kabâ’yı tavsif eden Nev’î-zâde Atâyî¹⁶ ve Beyânî’nin¹⁷ de; Bâkî’nin beyitlerindeki anlamlarla aynı doğrultuda olacak şekilde La ‘lîn-kabâ’dan bahsettikleri görülmektedir. Rızâyî ise beytinde¹⁸ Meddah La ‘lîn-kabâ ile kendini kıyas yolunu izlemektedir. Sabrî¹⁹ ve Ganî-zâde Nâdirî²⁰ ise diğer şairlerden farklı olarak La ‘lîn-kabâ’yı; Şehnâme kahramanlarının isimlerini andıkları beyitlerde söz konusu etmektedirler. Nâbî²¹ ise “güllerin La ‘lîn-kabâ’sının meydana çıkışı” ile ilgili bir beyit kaleme almıştır (Batğı, 2019: 209-211).

Bu açıklamalar ışığında Feyzî’nin bu mevzuya değindiği beyitlere baktığımızda ise “*la ‘lîn-kabâ*” ifadesini kullanan bazı şairler ile Feyzî arasında birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Feyzî de, Bâkî gibi padişahın cülûsuna dair yazılan kasidede bu ifadeyi kullanmıştır. Sabrî ve Ganî-zâde Nâdirî’ye benzer olarak ise Şehnâme kahramanlarının isimlerinin geçtiği beyitlerde “*la ‘lîn-kabâ*” ifadesine yer vermektedir. Ama Feyzî bu ifadenin önüne “*Kâsım-*” ibaresini de eklemiştir. Onun bu kullanımı ise Nâbî ve Nâdirî ile benzer bir özellik taşımaktadır. Feyzî’nin “*Kâsım-*” ifadesini Şehnâme kahramanlarını andığı beyitte kullanması ve “*la ‘lîn-*

¹⁴ Bahsedilen tercî-i bend için bkz: Bâkî Divânı; TB3-11/6.

¹⁵ Söz konusu beyit için bkz: Bâkî Divânı; G8/6.

¹⁶ Söz konusu beyit için bkz: Nev’î-zâde Atâyî Divânı; G158/5.

¹⁷ Söz konusu beyit için bkz: Beyânî Divân İnceleme Metni; G137/2.

¹⁸ Söz konusu beyit için bkz: Rızâyî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni; K10/12-14.

¹⁹ Söz konusu beyit için bkz: Sabrî Mehmed Şerîf Divânı; G178/3.

²⁰ Söz konusu beyit için bkz: Ganî-zâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserler; G5/3.

²¹ Söz konusu beyit için bkz: Nâbî Divânı; G489/4.

kabâ” ifadesinin meddah, anlatıcı anlamlarını da karşılamasından dolayı; daha önce de belirttiğimiz gibi Kâsım’ın, Şehnâme yazarı Firdevsî’yi işaret ettiğini düşünmekteyiz:

Feyzî:

Rüstem ü Keyhüsrev ü sad Behmen-i İsfendiyâr

Bende-i kemter-kemîni olmaga anun sezâ (K5/8)

Mahv-ı cism eylerdi görse tîg-ı sertîzün eger

Gîv ü Bîjen Zâl u Rüstem Kâsım-ı la’lîn-kabâ (K5/9)

Tîr-i sertîz-i nigâhı Kahramânı kahr ider

Nerm olur görse Nerîmân cânını eyler fidâ (K5/10)

Nâbî:

Şâbâş-hânlık eyledi ayyâr-ı andelîb

Meydâna çıkdı kâsım-ı La’lîn-kabâ (G489/4)

Nâdirî:

Kâmet itdi leşker-i ezhâra kenz-i Behmeni

Tîg-i hâr ile gül oldu kâsım-ı La’lîn-kabâ (G5/3)

Sabrî:

Zebân-ı şevk ile La’lîn-kabâ-yı şîşe-i mey

Mahall-i Cemde bugün kim hikâye başlamadı (G178/3)

Altıncı ve sekizinci kaside Feyzî’nin kendisi gibi şair olan babası Subhî Ahmed Efendi övgüsünde kaleme aldığı kasidelerdir. Yedinci kaside Defterdar Mustafa Efendi’ye; dokuzuncu ve onuncu kasideler de Kapudan İbrahim Paşa’ya yapılan medhiyelerdir.

Feyzî’nin diğer şiirlerinde olduğu gibi kasidelerinde de aynı unsurların tekrarına düşerek hazır olanı kullanma gayreti göze çarpmaktadır. Emine Altay’ın

değindiği gibi bu durum bize şairin zengin bir hayal gücünden yoksun olduğunu düşündürmektedir (Altay, 1998:22). Kıyaslamak açısından buna birer örnek vermemiz mümkündür:

Merhabâ hâme-i mu‘ciz-dem ü çâpük-ımlâ
Habbezâ kilik-i güher-rîz-i belâgat-pîrâ (K4/1)

Habbezâ ey hâme-i mu‘ciz-dem ü gevher-nümâ
Merhabâ ey hâme-i gevher-nisâr-ı bî-bahâ (K5/1)

Feyzî medhiyelerini kendisi için önemli gördüğü şahsiyetlere duyduğu saygıyı ifade etmek için bir vasıta olarak kullanmakla beraber aynı zamanda medhiyeleriyle üstü kapalı bir şekilde bu şahıslara taleplerini de iletmektedir. Halini arz ederken bahtına yönelik dem vuruşlar, umduğuna kavuşamama, keyfiyetsizlik ve halinden yakınma tarzındaki ruh halleri diğer dîvân şairleri gibi onu da kuşatmıştır.

6.2. Gazeller:

Dîvânda gazeller 126 adet olmak üzere elif-bâ sırasına göre “lâmelif” dışında her harften yazılmıştır. 48. gazel “Müzeyyel Gazel” olma özeliği taşıyarak, şairin mahlasından sonra Subhî Ahmed Efendi medhinde kaleme alınmıştır. 14. gazel ise iki matlalı (gazel-i dü-matla) bir gazeldir. 77. ve 99. Gazellerde “Redd-i Matla” yapılmıştır. 126 gazelin 123’ü rediflidir. Üç gazelde ise yalnızca kafiye kullanılmıştır.²² Redif olarak Türkçe kelime ve kelime gruplarına daha çok yer verildiği gözlemlenmektedir. Türkçe rediflerin yanında “sâgar-ı sahbâ”, “rûz u şeb”, “nesîm-i subh” vb. Arapça-Farsça redifler de kullanılmıştır (Arslan, 2008: 98-99).

Tablo II: Redif Tablosu

Redif	Gazel Numarası
cüdâ	2
olmaz âşinâ	3
-dür bana	4
peydâ	5,6
sâgar-ı sahbâ	7

²² Yalnızca kâfiye kullanılan gazeller için bkz: G1, G13, G103.

Tablo II: (Devamı)

Redif	Gazel Numarası
âşinâ	8
şarâb	9
-dandur hep	10
rûz u şeb	11
-1 mahabbet	12
şikest	14
-dur bâis	15
olur mı hiç	16
nedür bilmez hiç	17
nesîm-i subh	18
-dur nesîm-i subh	19
güstâh	20
mânende-i hurşîd	21
-1 lezîz	22
olacak yerlerdür	23
-a çesbândur	24
gelür görünür	25
olmuşdur	26,44
olmamuz yegdür	27
-ün kimdür	28
budur	29
olur	30
ider	31
degüldür de nedür	32
olduğum yerdür	33
eyler	34,35
teşnedür	36
-a kalmışdur	37
müşkildür	38
Hisâr'dur	39
lâzımdur	40
-dür	41
-1 Hisâr	42
ruhun mıdur	43
olacaksın âhir	45
olduğın bilmez mi var	46
-1 ma'nîdür	47
nevrûzdur	48
-larındandur	49
-imüz var	50
âyînedür	51
olmaz	52
çıkamaz	53

Tablo II: (Devamı)

Redif	Gazel Numarası
-sı artar eksilmez	54
-ımuз, -umuз	55,58,59
düşmez	56
olunmaz	57
itmege değmez	60
-a kılma heves	61
ayak basmış	62
olmuş	63,66
olup kalmış	64
âteş	65
-a varmışmış	67
-una mahsûs	68
farz	69
hat	70
-dan mahzûz	71
şem ^ç	72
-dan ferâğ	73
latîf	74
-1 aşk	75
-sı yok	76
-1 firâk	77
eyleşem niyâz iderek	78
gerek	79
-unam senün	80
-ün	81
hoş geldün	82
görmedük	83
-sin gönül	84
olan gönül	85
-1 dil	86
-e/a çekil	87
itmem	88
idelüm	89
iderüm	90
nedür bilmem	91
midür nedür bilmem	92
bilsem	93
-ımuз bizüm	94
olmasun	95
-imüzden	96
-dan	97
-un olmasun	98
-ünden	99
eyledigümden	100

Tablo II: (Devamı)

Redif	Gazel Numarası
sanur gören	101
-dür pençe-i cânân	102
-inden	104
-dür bu	105
-a/e düşdükçe	106,110
tarîk-i Nakşbendiyye	107
ile	108,112
mahallinde	109
var dilde	111
üstine	113
kaydında	114
Seyrinde	115
üzre	116
oldı	117,124
bilinmedi kaldı	118
-muzı	119
var mı	120
gibi	121,122
bulunmaz mı	123
olduğum kaldı	125
-dur semâ' -ı Mevlevî	126

Tablodaki verileri incelediğimizde şairin redif tercihlerinin daha çok Türkçe kökenli kelime, ek ve yardımcı fiil yapılarından yana olduğunu görmekteyiz. Bazı Farsça ve Arapça kelimelerle beraber “ kıl-, id-, ol-, eyle- “ şeklinde Türkçe yapıdaki yardımcı fiilleri ve bazı Türkçe ekleri kullandığı da dikkat çekmektedir. Türkçe rediflerden sonra sırasıyla en sık Arapça ve Farsça kelime, kelime gruplarına yer vermiştir. Feyzî'nin yaşadığı dönemin ilim dilinin Arapça ve edebiyat dilinin Farsça olmasına rağmen şiirlerinde Türkçe'ye karşı göstermiş olduğu ilginin dildeki sadeleşmeye önemli bir katkı sunduğunu düşünmekteyiz.

Feyzî'nin gazellerinde klasik dîvân şiirinde karşımıza çıkan “*âşık-sevgili, gül-bülbül, rind-zâhid, içki ve içki meclisi vb.*” klasik mazmunlarıyla anlatılan ilahi ve mecazî aşk unsurları yanında kendi özüne dönük terennümleri de dikkat çekicidir.

Yaşadığı dönemin edebî anlatım gereklerine uygun olarak Nedîmâne bir şekilde beşeri arzularının mevzûbahis olduğu şiirleri de mevcuttur.²³

Mahallî unsurların şiire zerk edilmeye başlandığı dönemde şiirler yazan Feyzî, bir İstanbul şairi olarak da bu kadîm şehre beyitleri arasında yer vermeyi ihmal etmemiştir. Özellikle Hisar ve Göksu'nun yerinin kendisi için özel olduğunu hissettiren gazelleri dikkat çekicidir:

Mey-nûşa şimdi mesken-i 'işret Hisârdur
Dilberle zevke gûşe-i vahdet Hisârdur (G39/1)

Dem-i kiras olur idi Göksu gam-fersâ
Şarâb-ı nâb ile pür olsa ger sebûy-ı Hisâr (G42/4)

Zafer-pezîr olamaz şahne-i gam-ı devrân
Sipâh-ı derd-i elemden kaçup Hisâra çekil (G87/3)

Feyzî'nin yaşadığı dönem, şairlerin zevk ve eğlence odaklı şiirleriyle ön plana çıkmaktadır. Feyzî'nin sevgili, içki meclisi, eğlence ve zevke dayalı şiirleri; döneminde esen rûzgârın bir tezahürü olarak dîvânında yer almaktadır. Bu şiirlerinden başka din ve tasavvuf odaklı şiir yazmaya karşı da ilgi duyduğu görülmektedir. Dinî ve tasavvufî içerikli lafızlara sıkça başvurduğu dikkat çekmektedir. Dinî mensubiyeti hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız şairin “Tarîk-i Nakşbendiyye” ve “Semâ-ı Mevlevî” redifleriyle yazılan gazelleri, onun tasavvufa karşı olan ilgisi konusunda ipucu vermektedir. Ayrıca Nakşibendi Tarikatının sadık bir dostu olduğunu söylemekte ve orada hoş zamanlar geçirdiğine değinmektedir:

Muhibb-i sâdıkam ol hânkâh-ı cennet-âsânun
Cihânda Feyzî hoş demdür tarîk-i Nakşbendiyye (G107/5)

²³ Tespit edilen gazel için bkz: G50.

Devr idenler Feyziyâ eylerdi isbât-ı vücûd
Müdde‘â-yı ‘aşka bürhândur semâ‘-ı Mevlevî (G126/5)

Feyzî’nin 112. gazelinde kullandığı “bâz-geşt” ifadesi Nakşibendilikle de ilgisi olması bakımından önemlidir. Murat Özaydın’ın “Şeyh Abdurrahman’a Göre Nakşibendiliğin On Bir Temel Esası” adlı çalışmasında bu ifade; Nakşibendiliğin on bir temel esasından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özaydın, “zikirle Allah’a dönüş ve kavuşma” şeklinde tefekkürde derinleşme hadisesi olarak bu ifadeyi tanımlamaktadır (Özaydın, 2014: 219-223). Söz konusu beyitte Feyzî; tüm zamanını zikir ile geçirdiğinden intikam ile uğraşmaya vaktinin kalmadığına değinmektedir:

Bilmem ne vech ile alınur intikâmımız
Çok bâz-geştümüz geçiyor rûzgâr ile (G112/2)

81. gazelde mevlevî sevgiliden bahseden şair; sevgilinin sema edişini izler ve Mevlâna’nın Şems-i Tebrizî’ye duyduğu aşkla aydınlanması gibi kendisinin de sevgiliye olan aşkıdan dolayı gamın karanlığından sıyrılacağını düşünmektedir:

Meded ey Mevlevî dilber senün zülf-i dil-âvîzün
Beni bend eyleyüp mest itdi çeşm-i fitne-engîzün (G81/1)

Derûnda mahv olurdu zulmet-i gam kisb-i nûr eyler
Olan dildâde-i ‘aşkı cihânda Şems-i Tebrîzün (G81/4)

Semâ‘ın seyr iderken bir nigâh-ı hışm idüp nâgâh
Beni sermest-i sevdâ eyledi çeşm-i belâ-hîzün (G81/5)

Şairin manevî ve ruhanî dünyasından bize ayna tutan bir diğer kavram ise “derviş-kaplumbağa” ilişkisidir. Beyitte, dünya işlerinden el etek çeken derviş, hırkasının altından alemi seyrederek bir şekilde tasvir edilmektedir. Şair dervişin bu halini kabuğunun altına saklanmış olan bir kaplumbağaya benzetmektedir:

Künc-i ferâğı mesken idüp hırka-pûş olan
Seyr ide dehri zîr-i nemedden keşef gibi (G122/3)

Dikkatimizi çeken bir diğer unsur ise şairin “*süveydâ*” kavramına şiirinde yer vermesidir. İskender Pala bu ifadeyi “*en üstün anlayış noktası ve ilâhî aşkın tecelli ettiği yer*” olarak belirtmektedir (Pala, 1995: 496). Bu kavramın Feyzî’nin ilâhî aşk noktasında, manevî dünyasından bir yansıma olduğunu düşünmekteyiz:

Lem‘ân ise şâyeste süveydâ-yı derûnum
Sûziş-fikenem seyr-i cemâl eyledigümden (G100/2)

Şairin gazellerine edebî sanatlar yönünde baktığımızda ise, edebî sanatlardan yapmacıklığa müsaade etmeyecek ve sadelikten ödün vermeyecek şekilde faydalandığını görmekteyiz. En sık teşbih, istiare, telmih sanatlarına başvurduğu görülmektedir. Telmih sanatından istifade ederek hikâye ve efsane kahramanlarına, tarihi şahsiyetlere, dinî şahıs ve hikâyelere, âlimlere göndermeler yapmaktadır. Teşbihleri ise alışılmış kullanımların dışına çıkmayarak herhangi bir özgünlük içermez. Bu edebî sanatların dışında teşhis, tenasüp, tariz, tekrar, nidâ, mübalâğa, ıktibas, istifham, hüsn-i talîl, tecâhül-i ârif, tezat gibi sanatlara da sıkça başvurmuştur.

Örneğin Hz. Yûsuf’un kardeşleri tarafından kandırılarak babasından koparılması sonucu Hz. Yakub’un, evinde yaşadığı kederden; Hz. Yusuf’un Mısır’a hükümdar olmasına kadar dayanan hikâyeden telmih edilerek oluşturulan beyitte; güzellik Mısır ülkesine teşbih ediliyor. Şair, dertli gönlünü teşhis ederek, güzellik ülkesinin sahibi olup olamayacağını sormaktadır. Bunu ifade ederken de istifham sanatından istifade etmektedir. Ayrıca, “Yûsuf-Mısır-Beytü’l-hazende-Ken‘ân-melâhat-Mâlik” gibi anlamca birbiriyle ilgili sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla da tenasüb sanatını ortaya koymaktadır:

Mâlik olur mı Yûsuf-ı mısır-ı melâhate
Beytü’l-hazende sâni-i Ken‘ân olan gönül (G85/4)

Feyzî, diğer dîvân şairlerinde de olduğu gibi edebî sanatların bir şaire sunmuş olduğu zengin hayal dünyası sayesinde, bir kelimenin ardındaki gizli bahçeye ulaşarak hem gazellerinin hem de dîvândaki diğer şiirlerin konularının çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Fakat Sebk-i Hindî akımının şairlerde uyandırdığı yeni olanı bulma gayretinin Feyzî'nin dilinde olduğu; uygulamada ise Feyzî'nin şiirine yeni bir üslûp kazandıramadığı görülmektedir. Şair, şiirinde edebî sanatları kullanırken alışılmış unsurlar, kavramlar ve üslûbun dışında yeni bir adım atmamıştır.

6.3. Tarih Manzumeleri:

XVIII. yüzyılda Sebk-i Hindî akımının da etkisiyle tarih, lügaz gibi türlerin sayısındaki artış ve hemen her olay için düşürülen tarihler göze çarpar (Şentürk ve Kartal, 2005: 427). Tarih manzumelerinde *ebced hesabı* yapılarak düşürülen tarihler, yazıldığı devre ışık tutması bağlamında oldukça kıymetlidir. Bu, edebî eserlerin tarihe kaynaklık eden yönünü gözler önüne sermektedir. Feyzî Dîvânı'nda 92 adet tarih manzumesi yer almaktadır. Sayıca fazla olan bu tarih manzumeleri konu çeşitliliği bakımından dikkat çekicidir. Mehmet Arslan'ın sınıflandırmasından faydalanarak oluşturduğumuz tablo verileri somut şekilde biçimlendirmemize katkı sağlayacaktır.

Tablo III: Tarih Manzumelerinin Konuları Sıklık Tablosu (Kaynak: Arslan, 2008: 100)

Tarih Manzumelerinin Konuları	Sıklık Sayısı	Beyit sayısı
Çeşme, sebil, şadırvan tarihleri	24	78
Vilâdet (doğum) tarihleri	17	76
Bina (kasr, ev, yalı) tarihleri	10	43
Vefat tarihleri	12	49
Nasb (bir göreve atanma) tarihleri	11	86
Hat gelmesi, sakal bırakma tarihleri	7	24
Cülûs (padişahın tahta çıkması) tarihleri	3	18
Hamam tarihleri	3	6
Tîr-endâz, tüfenk-endâz, menzil dikme tarihleri	3	6
Sünnet tarihi	1	2
Fetih tarihi	1	6

Yukarıdaki sıklık tablosundan da anlaşılacağı üzere Feyzî en çok çeşme, vilâdet, bina, vefat ve nasb konularından tarih düşürmüştür. XVII. ve XVIII. yüzyılda artan imar faaliyetlerinin Feyzî'nin tarih manzumelerinde de mevzûbahis olduğunu görmekteyiz. Yaşadığı zamanın İstanbul'unun Feyzî'nin şiir penceresinden nasıl görüldüğüne dair izlenim edinmekteyiz. Şairin hayır duası kazanmak için yapılan çeşmeleri anlatırken kullandığı suyu yücelten ifadeler *-cânfezâ, âb-ı hayât, ayn-ı hayât, mâ'ul hayât, dil-güşâ-* dikkat çeker. Lâle Devri'nin gösterişli yaşamını yansıtan lüks olarak inşa edilmiş köşk ve diğer binaların betimlemeleri de ilgi uyandırmaktadır:

Musanni' kıl kalemle sîm nakş itmiş temâşâdur
Nigâh-endâz olanlar zann ider anı sadehkârî (T72/4)

Evliya Çelebi'nin “*dünya bezeği*” olarak tarif ettiği Kâğıthane'de yer alan ve III. Ahmet ve Sadrazam İbrahim Paşa'nın gösterişli davetlerine ev sahipliği yapan “*Mîrâhûr Kasrı*”nın tamamlanışına şahit olan bir şairdir Feyzî:

Habbezâ menzil-i ferah-güster
Seyr idüp Feyziyâ bu 'abd-i za'îf (T29/1)

Görüp itmâmını didüm târîh
Dil-güşâdur bu kasr-ı pâk-i latîf (T29/2)

Vilâdet tarihlerine baktığımızda Feyzî'nin tarih düşürdüğü üç tarih III. Ahmet'in çocuklarına ait olması dolayısıyla ehemmiyet arz etmektedir:

Du'â-yı hayr iderek Feyziyâ didüm târîh
Kudûmı sa'd ola devletle Fatma Sultânun (T60/5)

Kudûm-i pâkine mesrûr olup Feyzî didüm târîh
Muhammed geldi Sultân Ahmedün sulbinden 'izzetle (T71/7)

Ola yâ Rabb es'ad makdemi şehzâde 'Îsânun

Kudûmı itdi ihyâ ‘âlemi Sultân ‘Îsânun

(T74/5)

XVIII. yüzyıl klasik edebiyatında sıkça karşımıza çıkan, sadece saray çevresindeki önemli şahsiyetlerle sınırlı kalmayıp halktan kişileri konu edinen şiirlere Feyzî’nin dîvânında da rastlamaktayız. Özellikle tarih manzumelerinde eşinin dostunun, belki kapı komşusunun, arkadaşlarının çocuklarının doğum veya ölümleri üzerine düştüğü tarihler sıradan kişileri konu edinmektedir:

Cevherî harf ile bir târîh düşdi fevtine

Ütüci kızı Emîneye ola cennet mekân

(T38/4)

Du‘â ile didi ahhâb şâd olup târîh

Hadîcenün bu cihânda kudûmı ola sa‘îd

(T52/4)

Mu‘cem tarih olarak bilinen; manzumelerde yalnız noktalı harflerin hesap edilmesiyle söylenen tarih düşürme tekniğine Feyzî’nin bir kasidede ve beş tarih manzumesinde yer verdiğini görmekteyiz. Bu tarihlere “münakkat, menkût, mücevher, cevher, cevherî, cevherdâr, cevherîn, gevher, güher” adları da verilir. Şairler, düşürdükleri tarihin mu‘cem olduğunu genellikle tarih mısraından önce bu kelimelerden birini kullanarak bildirirler (Karabey, 2011: 80-82):

Harf-i menkût ile Feyzî didiler târîhini

Bî-bedel cây-ı müferrih kasr-ı pâk-i dil-güşâ

(K5/35)

Harf-i menkût ile Feyzî eyledüm târîhini

Oldı rif‘atle bi-hamdillah efendüm defterî

(T39/14)

Harf-i menkût ile bir târîh olur

Zînet-i rûyun güzel hatt-ı siyâh

(T1/5)

Harf-ı menkûtın idüp ta‘dâd târîhin didüm

Meymenetle oldı İsmâ‘îl Efendi defterî

(T63/11)

Cevherî harf ile bir târîh düşdi fevtine
 Ütüci kızı Emîneye ola cennet mekân (T38/4)

Cevherî harf ile olur târîh
 Dil-güşâ hâne-i safâ-efzâ (T73/11)

Bu tarihlerin yanında şair lafzen-manen ve şevke gelerek bir tarih manzumesinde iki adet düşürdüğü tarihlerle bu alanda hünelerini sergilemeye çalışmıştır. Feyzî, Sakız Kalesi'nin fetih tarihini lafzen ve manen düşürmeyi tercih etmiştir. Böylelikle söylenmek istenen yıl hem sözle hem de harflerin sayı değerleriyle ifade edilmiştir. Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışının tarihini düştüğü manzumede de şevke gelerek iki adet tarih düşürmüştür:

Düşdi bir târîh-i zîbâ lafzen ü ma'nen didüm
 Aldı bin yüz altıda Sakızı Sultân Mustafâ (T22/6)

Bir şevk ile iki güzel târîh oldu bî-bedel
 Şâd oldu erbâb-ı düvel a'dâsı ola hâk-i râh (T56/4)

Hak kıldı dehre pâdişâh 'izz ile sultân Ahmedi
 Devletle sultân Ahmed oldu bu cihâna pâdişâh (T56/5)

Şiirin içsesi olarak tanımlayabileceğimiz, şairi şiir yazmaya iten güç "*hâtif*", Feyzî'nin tarih manzumelerinde dikkatimizi çeken bir başka unsur olmuştur. Gâipten gelen iç ses, mucizevî ses, ilâhî gücün sesi; ilham perisi şeklinde tanımladığımız bu unsur, "*Hâtif-i Kudsî*" şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Feyzî on üç tarih manzumesinde bu iç sese kulak vererek şiirlerini kaleme almıştır.²⁴

Mine Mengi, "*hâtif*" ibaresinin edebî metinlerde kullanıldığı gibi tasavvufî metinlerdeki kullanım sıklığına da dikkat çekmektedir. Mesnevîlerden sonra tarih manzumelerinde sıklıkla kullanıldığından bahsetmektedir. Şairin "*hâtif*" aracılığıyla

²⁴ Tarih manzumeleri için bkz. T10, T18, T27, T28, T33, T46, T48, T49, T65, T69, T82, T87, T91.

hüner gösterme, diğer şairlerle boy ölçme, merak uyandırma isteğini sergilemeye çalıştığını iletir. Ayrıca ilâhi kaynaklı olduğu düşünülen bu kavramın, dindeki yüce kudret ya da kutsal varlık inancıyla bağlantısını açıklar (Mengi, 2015: 15-25). Mengi'nin açıklamalarından yola çıkarak Feyzî'nin "*Hâtif-i Kudsî*" kullanımlarında ilâhi bir bakış açısına sahip olduğunu düşünmekteyiz:

Bir teşne gelüp hâtif-i kudsî didi târîh
Rûh-ı Hüseyin şâd ola nûş eyle bu âbı (T49/4)

Tarih manzumeleri edebî metinlerin gerçeklikten uzak kalmadığının ispatı niteliğindedir. Vilâdet, vefat, cülûs, nasb, fetih bahisleri husunda yazılan tarihler bir toplumun tarihine ve tarihi köklerine ışık tutarken; çeşme, bina, hamam tarihleri ise o toplumun sanat tarihi geçmişini aydınlatmaktadır. Feyzî'nin tarih manzumeleriyle XVIII. yüzyıl edebî ve siyasî tarihimize kayda değer bir katkıda bulunduğunu düşünmekteyiz. Önem arz eden bu konular dışında hat gelmesi, sünnet merasimi, menzil dikme, tîr-endaz gibi sosyal hayatın sıradan mevzûları için düştüğü tarihler de dîvân edebiyatının geçirdiği dönüşümü gözler önüne sermektedir. Bu dönemde sosyal hayatta yaşanan her türlü olay şiirin malzemesi haline gelmiştir. Feyzî de bu malzemedan istifade etmekten geri durmamıştır.

6.4. Tahmisler:

Tahmislerle ilgili değerlendirmelerimizi Subhîzâde Feyzî'nin nazireciliğiyle ilgili değerlendirmelerde bulunduğumuz bölümde ele aldığımız için muhteva bakımından tahmislerin incelenmesine tekrar değinilmeyecektir.

6.5. Lügazlar:

"Manzum bilmece" olarak bilinen lügazlar; canlı ya da cansız varlıkları, her çeşit soyut ya da somut kavramı veya eşyayı konu edinirler. Geleneksel söyleyişte şiire, "*Ol nedir ki...*" şeklinde kalıp bir ifade ile başlanır (Akkuş, 2006: 170). XVIII. yüzyılda Sebk-i Hindî'nin etkisiyle lügaz türünde yazılan şiirlerde bir artış yaşanmaktadır. Bu artış karşısında Feyzî'nin de kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Subhîzâde Feyzî'nin hamsesinin İstanbul Üniversitesi nüshasında yer alan lügazları

18 adettir. Bu lügazlar geleneksel söyleyişe uygun olarak “ol nedir kim, ol ne masnû‘, nedir” gibi kalıp ifadeler ile başlamaktadır. Cevap olarak ise bir eşyanın özelliklerinden bahsederek o eşyanın ne olduğunu buldurmaya çalışmaktadır. Mehmet Arslan; 11. lügazın cevabının *ney*, 15. lügazın cevabının ise *insan vücudu* olduğunu bildirmektedir. Geriye kalan lügazların cevaplarının ise *sürahi*, *yelpaze*, *korkuluk*, *sigara içmeye yarayan çubuk*, *akçe*, *para* olabileceği düşünülmektedir.²⁵

6.6. Rubâ‘iler:

Şair, gazellerde olduğu gibi elif-bâ sırasına uygun olarak rubâ‘ilerini kaleme almıştır. Dîvânda “Ahreb” kalıplarıyla yazılan 45 rubâ‘i yer almaktadır. Feyzî bu 45 rubâ‘inin sadece üçünde mahlas kullanmıştır.²⁶ Rubâ‘ilerin her mısrasında farklı bir ahreb kalıbına yer verilmesinden ötürü, Tebdiz sisteminin tek vezin girmeye imkân tanınması nedeniyle vezin girişi yapılırken sıklığı fazla olan vezin tercih edilmiştir.

Feyzî rubâ‘ilerinde aşk, şarap, sevgili, içki meclisi, yaşadığı gam ve keder gibi çeşitli konulara temas etmiştir. Bunların yanında Allah’a dua ederek yakarıшта bulunduğu rubâ‘ileri de mevcuttur.²⁷ Özellikle 38. ve 41. rubâ‘ilerde Allah’tan irfan sahibi ve arif olma konusundaki niyazı dikkat çekmektedir. Şair, âlemin onun şiirine ilgi duymasının ve en iyi şairlerden olmanın beklentisi içerisinde:

Yâ Rab dili mest-i mey-i ‘irfân eyle
Dâ’im güher-i ma‘ârife kân eyle
Peymâne-be-dest bezm-i mey-nûş olayum
Zıll-i hum-ı bâdeyi mekân eyle (R38)

Yâ Rab beni ‘ârif-i billâh eyle
Hem mertebe-i ‘aşkdan âgâh eyle
Meyyâl ola eş‘âruma yâ Rabb cihân
Mülk-i sühana ben kulunı şâh eyle (R41)

²⁵ Sözkonusu lügazlar için bkz. L2, L3, L7, L11, L12, L13, L15.

²⁶ Mahlas kullanılan Rubâ‘iler için bkz: R27, R43, R45.

²⁷ Rubâ‘iler için bkz: R3, R32, R38, R40, R41.

40. rubâ'isinde ise şair Allah'tan iyilik ve ihsan talebinde bulunarak sefkat beklemektedir. Fani dünyada onu aşksız bırakmaması için yalvarmaktadır. Ama aşktan kastettiği mecazî aşkın gerçek aşka yani ilâhi aşka dönüşmesi yönündedir:

Ya Rab bana lutf eyle mürüvvet eyle
 Bîcâre dil-i zâruma şefkat eyle
 Bî- 'aşk koma 'âlem-i fânîde beni
 Yâ Rab mecâzumı hakîkat eyle (R40)

6.7. Matla'lar:

Şairin kaleme aldığı 60 matlası içki meclisi, âşık-mâşuk ilişkisi, âşğın iç sıkıntısı gibi belli başlı dîvân edebiyatı konuları etrafında şekillenmektedir. Bazı matla'larında ise öğütleyici bir üslûp sergilemektedir. Şair, dertten şikâyet etmeyip bu derde sabretmemizi bize öğütlerken; “*Sabır başarının anahtarıdır.*” manasındaki “Es-sabru miftâhu'l-ferec” hadis-i şerifini işaret etmektedir:

Şekve itme sabr kıl senden gider bu derd-i renc
 Ey gönül meşhûrdur Es-sabru miftâhu'l-ferec (M12)

Ayrıca sahip olunan makam ve mevkilerin gelip geçici olduğuna vurgu yaparak, bu makam ve mevkileri bir mendile benzeten şair; nasihatine kulak vermemizi ve dünyada olup bitenlerden pay biçerek ders çıkarmamızı tembih etmektedir:

Câhına magrûr olma gûyiyâ bir destmâl
 Pendümi gûş eyle bu nakş-ı cihândan örnek al (M44)

Düşmandan dost olmayacağını ise şu matlası ile bizlere göstermeye çalışmaktadır:

Ağyâr-ı kîne-cû ile sohbet olur mı hiç
 Ey verd-i tâze hâr ile ülfet olur mı hiç (M13)

Feyzî'nin dîvânında matla bölümünde bu üç matlası öğütleyici ve ders verici niteliktedir. Diğer matlalar klasik Türk şiirinin alışılacmış konuları etrafında cereyan etmektedir.

Şairin 59. matlada kullanmış oldu cinaslı söyleyiş ise ahenk bakımından kulakta hoş bir seda bırakmaktadır. Feyzî'nin *Şem 'i kafur* olarak tabir ettiği beyaz mum, sevgilinin alev gibi yanağı karşısında eriyen bir er olarak tasvir edilmiştir:

Şem 'i kâfûr nezâfetli katı bir er idi
Âteş-efrûz-ı ruh-ı yâri görünce eridi (M59)

6.8. Dua İfadeleri:

Dîvânda çoğunluğu tarih manzumelerinde olmak üzere 157 adet dua ifadesi yer almaktadır. Vefat tarihlerinde ölen kişi için rahmet ve cenneti, günahlarının affını dileme en sık başvurulmuş dua ifadeleridir:

Hudâ mahv eyleye tûmâr-ı isyânını lutfiyla
Ola anun mekân-ı rûh-ı pâki Cennet-i Me'vâ (T20/5)

'Azm itdi Arayıcı-zâde bekâyâ rûhun
Mahv ola seyyi'âtun 'adn ola âşiyânun (T87/1)

Pervâzgâhı dâ'im ola riyâz-ı cennet
Mâr-ı ecelden oldı âzürde murg-ı cânun (T87/2)

Gûş eyledükde hâtif fevtine didi târîh
Ferdî Hüseyin Efendi firdevs ola mekânun (T87/3)

Şair; doğum ve çeşme tarihlerinde iyi talih, uzun ömür, kaza ve belâlardan, kötü göz ve nazardan muhafaza dileme, hayırlı olsun dileklerinde bulunma gibi dua cümlelerine yer vermektedir:

Bânisine Hak vire 'ömr-i tavîl

Ecrini ihsân ider Bârî Hudâ (T5/7)

Kudûmı ola sa'îd 'ırk-ı pâk-i Tâhirdür
Vücûdî dîde-i bedden hemîşe ola ba'îd (T52/2)

Cismini hıfz ide Hak cümle-i âfâtdan
Zevk ile ide güzêr rûz u şebi her demi (T69/2)

Peder ü mâderi şâd oldı gamın görmeyeler
Kadem-i pâkini anun ide mes'ûd Hudâ (T23/2)

Sâye-i hıfz-ı Hudâda ola cismi mahfûz
Çeşm-i bed görmeye mir'ât-ı vücûdî kat'â (T23/3)

Feyzî; tarih manzumelerinde, bir tane olmak üzere kaleme aldığı fetih tarihinde; devletin zafere ulaşmasında ve fetih sırasında kolaylık dilerken, devletin düşmanlarına ise bedduada bulunmaktadır. Bu fetih vesilesiyle oldukça mutlu olduğu görülmektedir:

Hamdülillâh Hazret-i Hak ey-men-i evkâtda
Feth ü nusretle kulûb-ı âleme virdi safâ (T22/1)

Keşti-i ikbâli gark oldı 'adûnun nâgehân
Olduğı demde vezîde sarsar-ı kahr-ı Hudâ (T22/2)

Lâyık olmayup 'adûya kal'a-ı Sakız hele
Lutf-ı Hakk ile fem-i İslâma olmuşdur sezâ (T22/3)

Dâ'imâ feth ü zafer Mevlâ müyesser eyleye
Gerden-i küffâra olsun her zamân tîg-ı cefâ (T22/4)

Mürde diller şâd olup a'dâyı gam-gîn eyledi
Cây-gîr idi peyâm-ı fethi dilde gûyiyâ (T22/5)

Düşdi bir târîh-i zîbâ lafzen ü ma‘nen didüm
Aldı bin yüz altıda Sakızı Sultân Mustafâ (T22/6)

Şair, cülûs ve nasb tarihlerinde göreve gelen kişinin terfisini tebrik ederken; devletin, islâmın uzun ömürlü olması, fitne ve fesattan devletin, devlet erkânının korunması için dua ve düşmanlar için beddua etmektedir:

Devlet ü ‘ömrin füzûn ide Cenâb-ı Kibriyâ
Nitekim devr eyleye ‘âlemde şem‘-i mihr ü mâh (T21/3)

Cünd-i İslâmı muzaffer eyleye dâ‘im Hudâ
Dem-be-dem a‘dâ-yı dîn olsun cihânda hâk-i râh (T21/4)

Masûn ide vücûdın cümle-i âfâtdan Mevlâ
Gezend-i fitneden hıfz eyleye ol şâh-ı zîşânı (T11/6)

Zât-ı pâki mesned-i ‘izzetde olsun berkarâr
Dâ‘imâ lutf-ı Hudâ ola cihânda rehberi (T39/12)

Görmesün mir‘ât-ı tab‘-ı tâbnâki hiç keder
Zâtını hıfz ide dâ‘im Hâlık-ı ins ü perî (T39/13)

Sabâh-ı haşre dek ola münevver şem‘-i ikbâli
Vücûd-ı pâkini hıfz eyleye âfâtdan Mevlâ (T44/4)

Kudûm-ı es‘adun tebrîk idüp Feyzî didüm târîh
Nakîb Efendiye ola mübârek pâye-i iftâ (T44/5)

Mu‘ammer eyleye zât-ı şerîfin Hazret-i Mevlâ
Gubâr-ı gam eser itmeye mir‘ât-ı tabî‘atde (T51/4)

Kudûm-ı sa‘dını gûş eyleyüp Feyzî didüm târîh

Mü'ebbed eyleye Hak beg efendimi riyâsetde (T51/5)

Ola tedbîri de takdîre muvâfık dâ'im

Eyleye mühr-i vezâretle mu'ammer Mevlâ (T54/3)

Feyzî; ev, bina, kasr, köşk tarihlerinde sürekli mutluluk ve huzur, uzun ömür için bunlara sahip olan kişiye güzellikler dileyerek iyi dileklerini iletmektedir. Ayrıca bu binalara sahip olan kişilerin dert, gam ve kederden uzak kalması ve feleğin bu kişilere kötü yüzünü göstermemesi için niyaz etmektedir:

Rûz u şeb zevk ile safâda ola

Sâhibi olmaya anun gam-nâk (T2/2)

Sâhibine sa'd ola bu cây-ı pâk

Ola devletle mu'ammer dâ'imâ (T25/1)

Rûz u şeb 'izz ü sa'âdetle müdâm

Eyleye anun derûnında safâ (T25/2)

Mu'ammer ide Mevlâ sâhibiyle dâr-ı dünyâda

Bu hâne görmeye âsb-i cevri-î çerh-i gaddârı (T72/6)

Ola mahfûz şem'-i zâtı dâ'im bâd-ı mihnetden

Cihânda olmaya âzürde-sâz-ı renc-i bîmârî (T72/7)

Mu'ammer ide 'izz ü devlet ile Hazret-i Mevlâ

Vücûdı görmeye anun gam-ı çerh-i sitemkârı (T72/8)

Cây-ı dilkeşde yapı bir hâne

İde mes'ûd Hazret-i Mevlâ (T73/2)

Dâr-ı dünyâda 'izz ü devletle

Sâhibini mu'ammer ide Hudâ (T73/10)

Habbezâ hâne-i dilkeş ne güzel tarh-ı latîf
Sâhibine ide mes'ûd u mübârek Mevlâ (T78/1)

Feyzî'nin dîvânına baktığımızda dua ifadeleri sadece tarih manzumelerinde karşımıza çıkmamaktadır. Kasidelerine baktığımızda önemli ölçüde dua ifadesi bizleri karşılamaktadır. Kasidelerde kullanılan dua ifadeleri de tarih manzumelerinde olduğu gibi uzun ömür, mutluluk, iyi şans, günahların affı, kötülüklerden korunma, tebrik dileklerinde bulunma gibi belli konular etrafında şekillenmektedir:

Hudâ eفزûn ide 'ömrini 'izz ü hem sa'âdetle
Bu dehrün nitekim devr ide mihr-i pertev-efşânı (K8/39)

Îlâhî haşre dek tâb-âver olsun necm-i ikbâlî
Furûg-ı pertev-i hurşîd gibi ola nûrânî (K8/40)

Vücûd-ı pâkini hıfz eylesün Mevlâ hatâlardan
Dü-'âlemde sana olsun Hudânun lutfi erzânî (K8/41)

Gazân mübârek ola ey vezîr-i pâk-nijâd
Muvaffak eyledi hakkâ cenâb-ı Rabb-ı 'ibâd (K9/1)

Serîr-i 'izz ü sa'âdetde zâtı ola mukîm
Mu'ammer eyleye dâ'im Cenâb-ı Rabb-i Cevâd (K9/28)

Vücûdun hıfz ide Mevlâ mu'ammer eyleye dâ'im
Recâmuz bu Cenâb-ı Hazret-i Bârî Ta'âlâyâ (K10/27)

Şairin, Sultan II. Mustafa'nın Sakız Kalesi'ni fethi ve cülûsu münasebetiyle yazdığı kasidede Feyzî; sultanın tahtta uzun bir süre kalmasını ve alemini ışııyla aydınlatmasını, derdin sert rüzgârından ve fitneden korunmasını Allah'tan niyâz etmektedir:

Taht-ı devletden vücûd-ı pâki olmaya ba'îd
Tûl-i 'ömr ile mu'ammer eylesün dâ'im Hudâ (K5/13)

Tünd-bâd-ı gussadan cism-i şerîfi hıfz ola
Şem'-i zâtı 'âleme dâ'im vire nûr-ı ziyâ (K5/25)

Girdbâd-ı fitneden hıfz ide tâ rûz-ı kıyâm
Şem'-i zât-ı pâkini dâ'im Cenâb-ı Kibriyâ (K5/26)

Feyzî, babası Subhî Ahmed Efendi için kaleme aldığı kasidede; içi yanan, dertli ve kederde olan birinin dualarının makbul olacağına inancından dolayı ellerini açıp Allah'a yakardığını ifade etmektedir:

Oldum cihânda dest-berâverde-i du'â
Sûz-ı derûn ile çü du'â müstecâb olur (K6/30)

Lügazlarda dua ifadeleri karşımıza bilmeceyi çözen kişi için çıkmaktadır. Şair, bilmeceyi halledenin dert ve keder görmemesini, uzun ömürlü olmasını, yüksek bir mevkiye ulaşmasını, padişah tarafından mükâfatlandırılmasını, iyi talihe nail olmasını dilemektedir:

Hall iden ehl-i dil olsun kâm-kâr
Tâb-ı gamdan hıfz ide perverdigâr (L5/5)

Kim bunı bî-şübhe hall eylerse hem
Görmeye kalbi anun gerd-i elem (L6/5)

Kim bu râzı eyler ise âşikâr
Rûtbe-i 'âlî vire Perverdigâr (L7/5)

Bunı bî-şübhe hall iden kâmil
Pâk bir hil'ate ola nâ'il (L8/5)

Sa‘d ola hall eyleyenün kevkebi
Rûzdan fark olmaya anun şebi (L10/6)

Hall iden bunı merdüm-i dâna
‘Ömrin efzûn ide cenâb-ı Hudâ (L15/6)

Şairin rubâ‘îlerinde ise kendisi için ettiği dualar göze çarpmaktadır. Şair kendinden bahsettiği rubâ‘îlerinde isyan içinde halinin perişan olduğunu, bu nedenle Allah’ın onun günahlarını affedip cehennemde yakmaması, amel defterini yok etmesi için yalvarmaktadır. Daima düşmana yüz veren sevgiliden yakınmakta olan şair, aşk derdi ile helâk olduğundan; hatta şikâyet etmeye bile gücü kalmadığından dolayı Allah’a Arapça bir dua ile güç, kuvvet temennisini dile getirir. Ayrıca tüm bu dertleri için Yaradan’dan şifa dilemekte ve kalbinin dertlerden temizlenmesini umut etmektedir:

‘İsyân ile sad hayf tebehdür hâlüm
Ma‘lûm durur cenâbuna ahvâlüm
‘Afv it günehum dûzaha yakma yâ Rab
Pür-sûhte eyle defter-i a‘mâlüm (R32)

Agyâr visâline sezâdur her gâh
Ben de gam-ı ‘aşk ile helâk oldum âh
Şekvâya mecâl olmadı ağyârından
Lâ-havle velâ kuvvete illâ billâh (R39)

Bîmâr-ı gam-ı ‘aşka devâ vir yâ Rab
Dil-haste-i derde sen şifâ vir yâ Rab
Yüz göstere mi jeng-i kederle memlû
Âyîne-i kalbüme cilâ vir yâ Rab (R3)

9. gazelde “kadeh duası” şeklindeki mazmun merak uyandırmaktadır. Ahmet Talat Onay “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı” adlı eserinde bu

mazmunun neye delâlet ettiğinin pek anlaşılamadığından bahsetmektedir. Akabinde ise bu mazmunun olması muhtemel anlamı üzerinde durmaktadır ve şu şekilde açıklamaktadır: “...müskirat, boğazı dar şişeden, sürahidene kadehe dökülürken duyulan kulkul sesini ayyaşlar duaya benzetmişlerdir. Harabat âlemlerinde kadehler doldurulurken rindânın aldıkları ihtimam ve haz, adeta duayı dinlemek ve duaya iştirak etmek manzarası arz etmektedir.” (Onay, 2007: 215-216). Suat Donuk ise bu mazmuna Şerh-i Dua’-yı Kadeh isimli risale, rind-zahid çatışması ve Osmanlı’nın zengin dua kültürü penceresinden bakıldığında, kadeh duasının ne manâya geldiğinin izah edilebilir bir hal aldığına değinmektedir. (Donuk, 2012: 1599-1629). Feyzî Dîvânî’nda kadeh duası mazmunu meyhanecinin dilindeki bir dua olarak tasvir edilmiştir. Vird olarak ise “şarâb şarâb” lafzı işaret edilmektedir. Bu beyitte kadeh duası mazmununun Allah’a yakarmak ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Feyzî’nin bu mazmunu bu şekilde kullanmasındaki amaç; Donuk’un ifadesiyle; dua kelimesi cihetiyle dinî-manevî bir imaj çizilmeye çalışılırken; kadeh kelimesi ile şarap meclisi ve dünyevî zevklerin sezdirilmesi yönündedir:

Kadeh du’âsını pîr-i mugândan ezberle
Mürîd-i meykede ol vird idin şarâb şarâb (G9/4)

Dua ifadelerini genel itibariyle incelediğimizde ise kötü talihten korunma, üzüntü ve kederden uzak olma, düşmanlardan sakınma, uzun ve mutlu bir yaşam isteme şeklinde Allah’a yakarma ifadeleri dikkat çekmektedir. Şair dua ederken içten bir dil kullanmaktadır. Şairin üslûbu açık, anlaşılır ve sadedir. Hatta kullandığı dua kalıplarına günümüz Türkçesinde de aynı şekliyle rastlandığına şahit olmaktadır.

6.9. Deyimler ve Atasözleri:

XVIII. yüzyılda dönem itibariyle şiire girmeye başlayan mahallî unsurların tezahürüyle Feyzî’nin, şiirlerinde deyimlere sıkça başvurduğu görülmektedir. Atasözü olarak ise sadecece bir tane atasözü içermektedir. Bunun bir sonucu olarak üslûbundaki sadelik dikkat çeker. Dîvân genelinde 85 deyim ve 1 atasözü bulunmaktadır. Deyimlerden birçoğu günümüzde dahi sıkça kullanılmaktadır. Bunlardan birkaçına örnek vermek yerinde olacaktır.

On birinci lügazda “iş işten geçtikten sonra” anlamına gelen ve Arapça’da da “*bâde harâbü’l-Basra*” şeklinde sıklıkla kullanılan bir deymi hatırlatan kullanım karşımıza çıkmaktadır:

Hall iden ehl-i dil olsun kâm-yâb

Anun olsun Basrada kûyî harâb (L11/5)

Şairin “*girîbânı deste girmek*” şeklindeki ifadesi, “*iki yakası kavuşmak, iki yakası bir araya gelmek*” yani selâmete kavuşmak bağlamıyla dikkat çekmektedir:

Bu demlerde **gireydi destüme** bahtum **girîbânı**

Girerdüm ‘arz-ı hâle dergeh-i paşa-yı dânyâya (K10/17)

Feyzî, “*hayal kırıklığına uğramak*” deyimini “*mâlihulyâyâ uğramak*” şeklinde ifade etmektedir:

İderdi serfûrû dâ’im tefekkür üzredür kârı

Şa’îri fikr iderse **uğramışdur mâlihulyâyâ** (K10/21)

“*Sîneyi muşt ile urmak*” deymi günümüzde “*bağrını yumruklamak, bağrını dövmek*” şeklindeki kullanıma sahip olan acı ile kendini hırpalamak bağlamında bir deyimdir:

Sezâdur **sînemi muşt ile ursam** nâle eylerken

Müretteb meclis-i dildâra Feyzî deff ü neydür bu (G105/5)

Dîvânda kullanılan diğer deyimler ise şu şekildedir:

Tablo IV: Deyimler Tablosu

Deyim	Kullanıldığı Yer
Âh eylemek	(T1/3)(T75/3)(G78/1)
Âh itmek	(G92/5)
Akıl ırmemek	(L16/3)
Akılın hayret-zede olması	(G99/1)
Ateşlere düşmek	(M29)

Tablo IV: (Devamı)

Deyim	Kullanıldığı Yer
Ayağına düşmek	(G87/4)
Ayak basmak	(G64/5)
Azm-i bekâ itmek	(T92/1)
Azm-i Çîn itmek	(G36/3)
Azm-i ukbâ eylemek	(T38/1), (T76/1)
Azm-i reh-i Çîn itmek	(G50/3)
Bağrı yufka olmak	(L11/2)
Bahtı müsait olmamak	(T77/9), (K9/17), (K10/16)
Basrada harâb olmak	(L11/5)
Başı ile beraber tutmak	(K1/11)
Cân bağışlamak	(T3/3)
Cân bahş olmak	(M5)
Cânını feda eylemek	(K5/10)
Cânına kasd eylemek	(K3/38)
Cigeri yanmak	(R35)
Cihân içre mislini görmemek	(T26/1)
Cihânı teng itmek	(T30/4)
Cismini ifnâ itmek	(G3/4), (G72/5), (L9/2)
Çâk çâk olmak	(T34/3)
Çeşmi açılmak	(G103/2)
Çeşm-i bed görmemek	(T23/3)
Çeşm-i cihân görmemek	(T4/5)
Dîde-i bahtın bîdâr olması	(G77/3)
Dîde-i bedden ba'îd olmak	(T52/2)
Dîde-i bed-kârdan masûn olmak	(T84/2)
Dîde-i terden kanlar akmak	(G103/1)
Dîdeden cüdâ düşmemek	(G56/4)
Dîdemizden gitmez olmak	(TAH3/1)
Dâmen-i dildâra düşmek	(G106/2)
Derd ü elemden âzâd eylemek	(G82/2)
Derde devâ olmak	(G117/3)
Derde mübtelâ olmak	(G10/3)
Derûnun pür cilâ olması	(G5/19)
Destünden düşürmemek	(G56/2)
Dilden düşmemek	(G56/1)
Dilden eksilmemek	(K3/31)
Dilin sad-pâre olması	(G81/3)
Dünyâyâ misli gelmemek	(K10/20)
Dünyâyı terk itmek	(T76/2)
Eğri bakmak	(L11/2)
El üzre tutmak	(L16/2)
Elden düşmemek	(G105/2)
Elden ele gezmek	(L11/4), (L12/5)
Elem çekmek	(K10/12)

Tablo IV: (Devamı)

Deyim	Kullanıldığı Yer
Elemenden kaçmak	(G87/3)
Eser itmemek	(T75/2)
Girîbânı deste girmek	(K10/17)
Girîbânı halâs olmak	(T82/3)
Güftâra gelmek	(M3)
Hâk ile yeksân (olmak)	(L16/2)
Hâk-i pâ(y) (olmak)	(G48/8)
Hayr du‘â etmek	(T23/4), (T60/5)
Hâzır-cevâb olmak	(K6/27)
Hevâ olmak	(G117/1)
Hışmı da lutfi da bir olmak	(G22/1)
İhyâ itmek	(L3/4)
İnânın irhâ eylemek	(T14/10), (G1/7), T30/4)
İzâr-i yâri siyâh eylemek	(G78/4)
Kadr ü kıymet bilmek	(TAH3/2)
Kan etmek	(G31/2)
Kebâb olmak	(R4)
Kenara çekilmek	(G87/2)
Kurbân olmak	(G27/1)
Mâlihulyâyâ uğramak	(K10/21)
Merhem-zen olmak	(G106/5)
Pâyına nîsâr eylemek	(L9/5)
Pâyuna üftâde olmak	(G95/3)
Rûhın rencide idmek	(T13/2)
Sadâ çıkmamak	(G53/2)
Sarf-ı ‘ömr itmek	(K5/7)
Sere düşmek	(G50/4)
Sineyi muşt ile urmak	(G105/5)
Teng eylemek	(T11/5)
Ümmîd kesmemek	(K4/27)
Yakup yandırmak	(G77/1)
Yanup yakılmak	(G24/4)
Yanından eksük olmamak	(L6/4)
Yüz göstermek	(R3)
Yüzi olmamak	(K3/33)
Yüzi yerde	(L6/2)

Feyzî’nin; Yunus Emre’nin “Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil” ve Mevlâna’nın “Yıkılmış bir kalbin gönül kubbesinin tamir etmek, yüz defa hacca gitmekten hayırlıdır.” sözlerini hatırlatan beyti dikkat çekmektedir. Atasözü olarak

düşündüğümüz “*Bir dil yıkıla bir dahi ta‘mîr olur mu hiç*” ifadesi beyitte şu şekilde yer almaktadır:

İtdi şikeste seng-i gamı şîşe-i dili

Bir dil yıkıla bir dahi ta‘mîr olur mı hiç (G16/3)

Aynı ifadenin başka bir kullanımı ise şu şekildedir:

Zücâc-ı hâtırum işkeste itdi seng-i hicrânun

Yıkıldı mülk-i dil şimden girü ta‘mîr müşkildür (G38/2)

6.10. Hadis ve Ayetler:

Dîvânda 4 adet hadis ve 1 adet ayete yer verilmiştir. Matlalar bölümünde yer alan şikâyet etmeden derdine sabredenlerin bir gün başarıya ulaşacağını öğütleyen hadis-i şerife işaret edilmiştir:

Şekve itme sabr kıl senden gider bu derd-i renc

Ey gönül meşhûrdur **Es-sabru miftâhu’l-ferec** (M12)

“*Her şeyin hayırlısı orta olanıdır*” hadisine değinilen 33. Tarih manzumesinde Sultan II. Mustafa’nın otuz üçüncü bölüm için yaptırdığı evin orta sofa şeklindeki mimarî özelliğine gönderme yapılmaktadır:

Dâldur orta sofa **hayru’l-umûri evsatuh**

Kendi lutfından ebed mahfûz ide Bârî Hudâ (T33/4)

“*İlim Çin’de de olsa alınır*” hadisinden ilham alınarak yazıldığını düşündüğümüz iki beyitte; âşıkların sevgilinin saçının gönüllerinde yarattığı düğümü çözmek için gerekli olan bilgiye ulaşmak adına; mücadeleyi göze almak bağlamında Çin’e bile gitmenin yerinde olacağı anlatılmaya çalışılmaktadır:

Dil bend olalı zülfüne ‘uşşâk ile cânâ
 ‘**Azm-i reh-i Çîn itmege** bir niyyetimüz var (G50/3)

‘**Azm-i Çîn itse** sezâ meyl eyleyen dil zülfine
 Turre-i şeb-rengine müşk ile ‘anber teşnedür (G36/3)

Bir diğer dikkat çeken hadis ise Peygamber Efendimiz’e ithafen söylenen “*Sen olmasaydın*” anlamında olup, “*Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım*” kudsî hadîsini telmîhen dîvân edebiyâtında çokça kullanılan “levlâk” ifadesidir. Coğunlukla na‘t-ı şerîflerde karşımıza çıkmaktadır:

Bâ‘is-i halk-ı cihân şâh-ı serîr-i **levlâk**
 Enbiyâ hayline server o Habîb-i Rahmân (K3/6)

Vefat üzerine yazılan bir tarih manzumesinde “*Ey mutmain olan nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabb’ine dön*” âyetinin ilk kelimesinden ilhâm alınarak iktibas edilen beyitte; “İrci‘î emri”ni duyan merhumun dünyayı terk ederek Allah’a döndüğüne değinilerek “ölüm” kastedilmektedir:

İrci‘î emrini gûş itdükde ol merd-i güzîn
 Terk idüp dünyâyı kıldı emr-i Hakka inkıyâd (T76/2)

6.11. Kalıp İfadeler:

Şairlerin şiir diline yerleşmiş olan ve zamanla diğer şairler tarafından da yaygın bir şekilde kullanılan bazı kalıp söz unsurlarına Feyzî’nin de başvurduğu gözlenmektedir. Feyzî; lügazlarında “*Nedür ol, ol ne, ol ne masnu‘, ol nedür kim, her nesi var ise*” şeklindeki cevabı buldurmaya yönelik sorulan soru ifadeleri karşımıza çıkmaktadır:

Ol nedür kim cismi var bî-rûhdur
 Gah mestûr ü gehî meftûhdur (L1/1)

Ol ne masnû ‘oldı kim bî-cândur
Gâh zâhirde gehî pinhândur (L2/1)

Ol nedür bir kasr-ı zîbâ gûyiyâ
Geydirürler çûbdan kaftân ana (L7/1)

Nedür ol iki dilber-i ra‘nâ
Birbirinden cüdâ degül kat‘â (L8/1)

Ol ne şekl-i garîb-i hûb-nümâ
Kış günü hükmini ider icrâ (L16/1)

Geh mücellâ cismi de âyîne-vâr
Her nesi var ise eyler âşikâr (L1/4)

Bunların dışında günümüzde de sık bir kullanıma sahip olan “*Allah’ı seversen, iki elini duaya kaldırmak, ruhuna Fatiha okumak*” kullanımları dikkat çekmektedir:

Bir ‘âşık-ı mihnet-zedeyem kalbüm sâf
Nakd-i dil ü cân ‘aşk ile oldu itlâf
Bin derd ile nâlan oluyor ‘uşşâkı
Allâhı seversen ne var insâf insâf (R26)

İki destüm du ‘âya kaldırıp Feyzî didüm târîh
Kudûmün kıldı İbrâhîm Beg bu ‘âlemi şâdân (T75/9)

Düşdi bu vech ile Feyzî fevtine târîh anun
Oku rûhına Muhammed Âhenînün **Fâtiha** (T37/3)

Günümüzde “*Hayırlı, uğurlu olsun; mübarek olsun.*” biçimiyle özel anları kutlamak ve tebrik etmek amacıyla kullandığımız ifade; Feyzî’nin şiirlerinde “*sa‘îd*

olsun, sa‘îd kılınsın, es‘ad olsun” şekliyle daha çok tarih mazumelerinde karşımıza çıkmaktadır:

Sâhibine ‘izz ü devletle **ola** dâ‘im **sa‘îd**
Yümn ile bünyâdını çün kıldı ol pâkîze-zât (T4/2)

Kudûmı **ola sa‘îd** ‘ırk-ı pâk-i Tâhirdür
Vücûdı dîde-i bedden hemîşe ola ba‘îd (T52/2)

Düşdi bir şevk ile târîh-i vilâdet Feyzî
Kadem-i pâkini Hak ‘Âyişenün **kıla sa‘îd** (T79/5)

Hâtif-i kudsî **didi** mevlidi **târîhini**
Geldi Muhammed Şerîf es‘ad ola makdemi (T69/3)

Ola yâ Rabb es‘ad makdemi şehzâde ‘Îsânun
Kudûmı itdi ihyâ ‘âlemi Sultân ‘Îsânun (T74/5)

Tarih manzumelerinde dikkat çeken başka bir kalıp ifade ise , Allah’a şükür ifadesi olarak günümüzde de Arapça şekliyle kullanımda olan “*bi-hamdillâh, hamdülillâh*” dua ifadeleridir. Feyzî bu ifadeleri kullanırken makamda yükselme, tahta çıkma, velâdet ve bir yapının tamamlanış tarihlerini düştüğü tarih manzumelerini tercih etmiştir. Şairin, Babası Subhî Ahmed Efendi namına yazdığı medhiyesinde de kalıplaşmış olan bu dua ifadesine yer verdiği görülmektedir:

Bi-hamdillâh şeref virdi cihâna lutf-ı Yezdânî
Müsâ‘id eyledi eltâf-ı Hak bu çerh-i gerdânı (K8/1)

Süleymân Hân olunca zîb-i evreng-i şeref-bahşâ
Şeref buldı **bi-hamdillâh** serîr-i mülk-i ‘Osmânî (T11/2)

Hamdülillâh burc-ı devletden yine bir âfitâb

Âleme pertev salup hurşîd-veş bî-iştibâh (T21/1)

Hamdülillâh yine bir zât-ı şeref-efzânun
Oldı sulbinden anun bir meh-i tâbende bedîd (T79/1)

Hamdülillâh buldı itmâmın kemâl-i sa'y ile
Böyle bir 'ayn-ı hayât-efzâ-yı âb-ı dil-güşâ (T47/1)

Tarih manzumelerinin makta beyitlerinde “*târîh demek, târîh dinilmek, târîh düşmek, târîh olmak, târîhdür*” şeklindeki ifadeler de tarih düşürülen beyti ve tarihi işaret etmek için kullanılan kalıp ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nesib, girizgâh, medhiye, tegazzül, fahriye ve du'â bölümlerinden meydana gelen kasidelerin; dua bölümlerine geçiş yapılacağı beyitlerde “*hengâm-ı du'â geldi, du'â idelüm, du'âya başla*” şeklindeki kullanımlar; du'â vaktinin geldiğini bildirmek adına başvurulmuş kalıp ifadelerdir:

İdelüm sıdk u hulûs üzre **du'â** ey Feyzî
Olalum dergeh-i Bârîye hemân dest-güşâ (K4/32)

Geldi hengâm-ı du'â eyle derûn üzre niyâz
Devletün eyleye efzûn Cenâb-ı Mevlâ (K4/33)

Nedür tatvîle bâ'is şimdi **hengâm-ı du'â geldi**
Senâdur çünkü de'b-i şâ'irân söz buldı pâyânı (K8/33)

Du'âya başla yeter hâk-i âsitânında
Sana da lutf ider ol âsaf-ı kerem-mu'tâd (K9/27)

Kalıp sözler, klasik edebiyatta şairden şaire bazen aynen bazen de küçük değişikliklerle kullanılagelen ifadelerdir. Kalıp ifadelerin belli bir sınıflama kriteri bulunmamaktadır. Bu kapsam bazen atasözleri ve deyimleri içerecek şekilde de genişletilebilmektedir. Biz bu çalışmamızda Feyzî dîvânındaki kalıp ifadeleri

belirlemeye çalışırken atasözü ve deyimleri ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük. Belirlediğimiz kalıp ifadeler ise klasik edebiyatta aynı bağlam doğrultusunda kullanılan kelime gruplarını ve dile yerleşmiş olan söz öbeklerini ihtiva etmektedir.

6.12. İkilemeler:

Anlama güç katmak için kelimelerin veya bazı seslerin tekrarlanmasıyla oluşturulan yapılara ikileme adı verilmektedir. İkilemeler; aynı kelimelerin tekrarı; zıt kelimelerin, anlamları veya sesleri birbirini hatırlatan kelimelerin peş peşe kullanılması şeklinde yapısal özelliklere sahiptirler. Klasik edebiyat için ise ikilemeler; mübalağa sanatının icra edilmesinde sıklıkla başvurulmuş ifade yollarından biridir.

Feyzî Dîvânı'nda aynı kelimenin tekrarına dayalı olarak kullanılan ikileme 9 adettir. Bu ikilemelerden 3 adet olmak üzere kullanılan “*çîn çîn*” ikilemesi sıklığı en çok olandır. Şair, sevgilinin saçlarının kıvrımlığına vurgu yaparken “*çîn çîn*” şeklindeki bir ikileme ile sevgilinin saçlarının kıvrımlarının çokluğuna işaret etmektedir:

Tâb-ı ruhıyla turreleri **çîn çîn** olur

Gencînezâr-ı hüsni degül mârdan cüdâ (G2/3)

Bu ikilemelerden “*şarâb şarâb*” ve “*insâf insâf*” ifadeleri ise şiirde redif görevinde kullanılarak anlama ahenk ve kuvvet kazandırılmaya çalışılmıştır. Şairin bir vird olarak izah etmeye çalıştığı “*şarâb şarâb*” kullanımı vird ile ikilemeyi aynen tekrar edilme konusunda bir araya getirmiştir:

Kadeh du‘âsını pîr-i mugândan ezberle

Mürîd-i meykede ol vird idin **şarâb şarâb** (G9/4)

Feyzî; şiirinde “*insâf insâf*” şeklindeki bir ikilemeyle de sevgilinin aşkından yaşadığı dert ve ızdırabın karşısında beklediği merhametin büyüklüğüne vurgu yapmaktadır:

Bir ‘âşık-ı mihnet-zedeyem kalbüm sâf
 Nakd-i dil ü cân ‘aşk ile oldu itlâf
 Bin derd ile nâlan oluyor ‘uşşâkı
 Allâhı seversen ne var **insâf insâf** (R26)

Bunların dışında şairin yer verdiği ikilemeler ise “pâre pâre²⁸, dâg dâg²⁹, pîç pîç³⁰, bir bir³¹ şeklindedir.

Dîvânda; Farsça “â, be, ber, ender, tâ/te” edatlarıyla kurulmuş ikilemeler de dikkat çekmektedir. Şairin bu edatlardan en çok “be” edatını tercih ettiği görülmektedir. Bu ikilemeler “*dembedem, serbeser, ham-be-ham, câbecâ, mû-be-mû*” şekilleriyle dîvânda yer almaktadırlar. Diğer ikileme yapıları “*serâser, dag-ber-dag, leb-ber-leb, şerha-ber-şerha, harâb-ender-harâb, belâ-ender-belâ, serteser, ser-tâ-ser*” şeklindedir. Feyzî, ahenk noktasında Farsça’nın dil yapısının sağladığı imkânlarla da şiirine katkıda bulunmayı ihmal etmemiştir:

Hat-ı nev ‘ârız-ı pür-tâbın itdi **câbecâ** tezyîn
 Cemâli pertevi ta’n eyler idi nûr-ı hurşîde (T8/1)

Serâser olur elbet sûhte cismüm şu‘â‘ından
 Görünce ‘âşıkun pertev-fikendür pençe-i cânân (G102/2)

O şûhun nevk-i müjgânıyla cismüm **şerha-ber-şerha**
 ‘Azâb-ı dûzaha mânend olurdı nâr-ı hicrânı (K8/27)

Kıyâma gelsen ey mehrû olur âşûb-ı rustâhîz
Belâ-ender-belâdur ‘âleme ol kâmet-i bâlâ (G1/3)

Ya‘ni hussâd-ı çeşm-i bedbîne
Serteser hârârdur kalemüm (K2/30)

²⁸ İkileme için bkz: G6/4.

²⁹ İkileme için bkz: G61/3.

³⁰ İkileme için bkz: G121/4.

³¹ İkileme için bkz: M23.

7. SONUÇ

Bu çalışmada XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan ve klasik edebiyatta hamse sahibi şairlerden olan Feyzî'nin Dîvânının dijital bir sözlüğü oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın amacı dîvânını incelediğimiz şairin söz varlığını bağlamları ve sıklıklarıyla beraber kayda almak ve bunların yanında Feyzî'nin edebî kişiliğine ve şahsiyetine yönelik çıkarımlar yapmaktır.

“Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük” olarak adlandırdığımız bu çalışma “TEBDİZ” projesinin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. TEBDİZ alt yapısı bize sisteme girilen diğer edebî eserlerin söz varlığına erişme imkânı sunmuştur. Bu imkân, Feyzî Dîvânı'na yönelik çalışmamızın söz varlığının bağlamlarıyla birlikte anlamlandırılması hususunda bize, kendi çalışmamızı ve diğer çalışmaları kelimeleri anlamları ve bağlamları yönüyle karşılaştırma yapmak açısından kolaylık sağlamıştır. Gerekli görülen yerlerde ise çalışmasını yürüttüğümüz eserin bağlamına uygun kelime anlamları, kendi yorumumuzla sentezlenerek sisteme dâhil edilmiştir. Böylelikle eklenen her yeni bağlam ve anlam ile araştırmacıların çalışmalarına da küçük bir katkı yapmak amaçlanmaktadır. Ayrıca söz varlığı ile ilgili tespit edilen oransal istatistikler şairin kelime dağarcığına ve hayal dünyasına ışık tutmaktadır. Böylelikle döneminde revaçta olan konu, imge, üslûp, siyasî ve içtimaî hayat vb. hakkındaki veriler sıralı bir şekilde elde edilmekte ve bu verilerin araştırmacıların işlerini kolaylaştıracağı umulmaktadır.

“Subhîzâde Feyzî Dîvânı'nın Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü” çalışmamızda şairin söz varlığı ve üslûbuyla ilgili tesbit edebildiğimiz yönleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerimiz, bizden sonra, gerek Feyzî ile ilgili gerekse başka şairlerle karşılaştırmalı olarak yapılacak incelemelere katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇALAR

- Akalın, Ş.H. (2009). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akkuş, M. (2006). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebî Türler ve Tarzlar* (1. Basım). Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Aktepe, M. M. (1989). “III. Ahmed” Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 34-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Altay, E. (1998). *Subhizâde Feyzî'nin Hayatı-Eserleri ve Aşk-nâme Mesnevîsi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, M. (2008). *Türk Edebiyatında Hamseler ve Subhî-zâde Feyzî'nin Hamsesi* (1. Basım). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ayverdi, Z. İ. (2011). Kubbealtı Lügatı. İstanbul: Kubbealtı Vakfı Yayınları.
- Başpınar, F. *Beyânî [ö. 1075/1664-5] Dîvân İnceleme-Metin*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10598,beyani-apdf.pdf?0> adresinden 9 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.
- Batğı, Özlem. (2019). Meddâh La'îlîn-kabâ'yı Dîvân Şiirinde Aramak. *Osmanlı Edebî Metinlerinin Anlam Dünyası Sempozyumu*. 12-13 Mayıs 2017. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, 209-211.
- Bilkan, A.F. (1997). *Nâbî Dîvânı I-II*. İstanbul: MEB yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1997). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. Ankara: Rehber yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî*. Ankara. 495-496.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. İstanbul: Aydın Kitabevi.

Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü* (1.Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Donuk, S. (2012). Şerh-i Dua’-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu. *Turkish Studies*, 7/4, 1599-1629.

Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîfâ’sı*. Ankara. 244.

Genç, İ. (2016). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Basım). İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.

Gündüz, E. (1997). *Subhîzâde Feyzî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

İnce, A. (2005). *Tezkiretü’s Şu’ara Sâlim Efendi*. Ankara. 577.

İpekten, H. (1991). “Âtâ’î, Nev’îzâde” Maddesi Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 4, 40-42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İpekten, H. (1990). *Nâ’îlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İpekten, H. (2003). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. (6. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

İspirli, S. (1997). *Subhîzâde Feyzî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Hamsesi (İnceleme-Tenkidli Metin)*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Karabey, T. (2011). “Tarih Düşürme” Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 80-82. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Karaköse, S. (2017). *Nev’î-zâde Atâyî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> adresinden 9 Mayıs 2020 tarihinde alınmıştır.

Kanar, M. (2008). *Kanar Farsça-Türkçe Sözlük*. (1. Basım). İstanbul: Say Yayınları.

Kasır, H. (1990). *Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı, İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Kesik, Beyhan (2017). Şairlerin Yetişmelerinde Nazirenin Yeri. (Editör: Özer Şenödeyici). *Sorularla Klasik Türk Edebiyatı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 25-26.

Kılıçarslan, O. (2016). Hayâlî Bey Dîvânının İncelenmesi-Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Komisyon (1985-2007). Büyük Türk Klasikleri, 6, 293. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: TDK Yayınları.

Kortantamer, T. (1997). *Nev'î-zâde Atâyî ve Hamsesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Köksal, F. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire* (1. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Küçük, S. (2011). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*. Ankara. TDK Yayınları.

Küçük, S. (1984). Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar (4. Basım). İstanbul.

Külekçi, N. (1985). *Ganî-zâde Nâdirî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserler: Dîvân ve Şehnâmesinin Tenkitli Metni*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Macit, M. (2017). *Nedîm Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> adresinden 10 Temmuz 2020 tarihinde alınmıştır.

Levend, A.S. (1955). Feyzî'nin Bilinmeyen Hamsesi. *TDAY Belleten*, 143-152.

Mehmed Süreyyâ (1308). Sicill- i Osmânî Yâhûd Meşâhîr-i Osmâniye. 4, 35. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Mengi, M. (2015). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Edebiyat Tarihi-Metinler* (22. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Mengi, M. (2015). *Divan Şiirinin Arka Bahçesi* (2. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Müstakim-zâde. *Mecelletü'n Nisâb*. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi No:628 v.343a,b.

Onay, A. T. (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü-Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz: Cemal Kurnaz). Ankara: Birleşik Yayınları.

Özaydın, M. (2014). Şeyh Abdurrahman'a Göre Nakşbendîliğin Onbir Temel Esası. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (50), 219-223.

Özcan, A. (2006). "II. Mustafa" Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31, 275-280. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, A. (1994). "Edirne Vakası" Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10, 445-446. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, A. (2003). "Lâle Devri" Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 81-84. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özpolat, M.M. (2015). *Subhîzâde Feyzî'nin Hamsesi'nde Mahallîleşme Akımı Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Öztürk, F. (2007). *Bakî Dîvânı Sözlüğü* [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Pakalın, M. Z. (2004). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 3. İstanbul: MEB Yayınları.

Pala, İ. (2003). “Lâle Devri” Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 84-85. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Pala, İ. (1995). *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul. Akçağ Yayınları.

Parlatır, İ. (2006). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınevi.

Râmiz. *Âdâb-ı Zuraîfâ*. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No:3873 v.82a.

Safâyî Tezkiresi. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 2549 v.229a,b.

Şenödeyici, Ö. (2011). Nâilî Dîvânı Sözlüğü [Bağlamli Dizin ve İşlevsel Sözlük]. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şentürk, A.A. ve Kartal, A. (2005). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (2. Basım). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Şemsettin Samî. (2007). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tanyeri, M. A. (1999). Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tezkire-i Sâlim. İstanbul 1315. 564-566.

Tolasa, H. (1983). *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy'da Edebiyat Araştırma Ve Eleştirisi* (1. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.

Tulum, M. (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Ankara: TDK Yayınları.

Tuman, M.N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. C. II. Ankara. 808-809.

Uzun, M.İ. (1995). “Subhîzâde Feyzî” Maddesi *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 12, 523. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, 44. Ankara: AYK AKM Yayını.

Yeşilyaprak, Y. (2017). Adlî Dîvânı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü. Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Yıldırım, N. (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Zor, A. (1999). *Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi) Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

